

Ministerul Educației al Republicii Moldova

CURRICULUM
NAȚIONAL
NAȚIONAL

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Курикулум в X-XII клас

Știința, 2010

CZU 811.163.2+821.163.2.09(073.3)
Б 78

Aprobat: *la ședința Consiliului Național pentru Curriculum, proces verbal nr.10 din 21 aprilie 2010; prin ordinul Ministerului Educației nr. 244 din 27 aprilie 2010*

Elaborat în cadrul Proiectului „Modernizarea și implementarea curriculumului din învățământul secundar general și dezvoltarea standardelor educaționale din perspectiva școlii prietenoase copilului”, finanțat de Reprezentanța UNICEF în Republica Moldova.

Editat în cadrul Proiectului „Educația de calitate în mediul rural din Moldova”, finanțat de Banca Mondială.

Преработване на курикулума:

A. Никитченко, координатор; *Кирилка Демирева; Надежда Кара; Елена Рацеева.*

Създаване на курикулума:

H. Дерменжи, координатор; *Кирилка Демирева; Надежда Кара.*

Corector: *Tatiana Bolgar*

Redactor tehnic: *Nina Duduciuc*

Machetare computerizată: *Anatol Andrițchi*

Copertă: *Vitalie Ichim*

Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința,

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+373 22) 73-96-16; fax: (+373 22) 73-96-27;

e-mail: prini@stiinta.asm.md

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Български език и литература: Курикулум в 10–12 клас / Min. Educației al Rep. Moldova. – Ch.: Î.E.P. *Știința*, 2010 (Tipografia „Elena V.I.” SRL). – 52 p. – (Curriculum național)

Bibliogr.: p. 51–52 (20 tit.)

ISBN 978-9975-67-669-4

811.163.2+821.163.2.09(073.3)

Imprimare la Tipografia „Elena V.I.” SRL, str. Academiei, 3;
MD-2028, Chișinău, Republica Moldova

ISBN 978-9975-67-669-4

© Ministerul Educației al Republicii Moldova. 2010

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică *Știința*. 2010

ВЪВЕДЕНИЕ

Курикулумът по български език и литература за лицейските класове има **статут** на организационно-методически документ, разработен в съответствие със стандартите за предмета. Докато в стандарта се извеждат базовите компетенции, до които следва да достигнат лицеистите на изхода на своето обучение, то курикулумът има за цел да конкретизира образователните задачи и направления поэтапно, т. е. по класове. Специфичните компетенции, произтичащи от статута на предмета в учебния план и от познавателно-възпитателните му възможности, се разписват на равнище знания, способности (умения) и отношение. Приоритетната роля на компетенциите в образователния процес поставя учебното съдържание в позицията на средство за тяхното постигане. Ето защо в раздел VI. „Разпределение на темите по класове и по брой урочни единици”, темите, чрез които следва да се постигнат речево-комуникативните и литературните компетенции, имат нормативен, задължителен характер, доколкото те представят учебната дисциплина в нейната характерологичност и по отношение типа познание на научната област.

Функционално курикулумът се обвързва с изработването на годишен учебен план от всеки **учител по български език и литература**. Учителят изработва своето основно ръководство за работа, ръководейки се от курикулума, като избира от предписанията максимално съответстващите на условията, при които той работи: езикова среда, статут на предмета *български език и литература* в конкретното училище, наличие или отсъствие на непрекъснатост и последователност на работата за формиране на езиковата личност. В двусъставността на предмета (език и литература) се отчита спецификата на съставящите го: по-голямата определеност на езиковата система като знание, безусловно необходимо за **знаенето на езика** като реч (писмена и устна), от една страна, и знаковата същност на литературното произведение, предполагаща разнообразни подходи за изява и моделиране на литературното възприятие на лицеистите. В курикулума се разписват максимум от възможности и варианти на целите и пътищата за постигането им, което не само не ограничава творческия подход на учителя, но и предполага **творчество в избора на стратегия за преподаване и учене** във всяка конкретна ситуация. Учителят има право да фиксира своето внимание върху онези дейности на учениците, които са целесъобразни от гледна точка на владеене на езика, духовните потребности и формиращите цели на предмета. Негово право е разумно да планира равнището на постигане на стандартите в един реализуем процес на педагогическо сътрудничество с лицеистите.

Казано обобщено, курикулумът е отправна точка към една добре осмислена и планирана дейност на учителя и неговите ученици. Заедно с това той е и **документ за администриране** на предмета *български език и литература*. Успешното ръководене на образователния процес предполага познаване на този и други документи по предмета от **училищното ръководство** с оглед на своевременна помощ и контрол. Той е основата и за доказване на професионална пригодност при защита на квалификационна степен. Чрез него се проверяват основанията за успехите или неуспехите на лицеистите във всеки етап от тяхното обучение, както и на изхода на лицейското образование при полагане на изпит за степен *бакалавър*.

Така курикулумът се превръща в основния документ за легитимиране на всяка образователно-възпитателна дейност по предмета *български език и литература*.

Български език и литература (хуманитарен профил)						
Статус на предмета	Курикулумна област на знанието	Клас	Количество часове за седмица		Общ брой на часовете за годината по учебен план	
			Български език	Българска литература	Български език	Българска литература
задължителен	Език и общуване	X	1	3	34	102
задължителен	Език и общуване	XI	1	3	34	102
задължителен	Език и общуване	XII	1	3	34	102

Български език и литература (реален профил)						
Статус на предмета	Курикулумна област на знанието	Клас	Количество часове за седмица		Общ брой на часовете за годината по учебен план	
			Български език	Българска литература	Български език	Българска литература
задължителен	Език и общуване	X	1	2	34	68
задължителен	Език и общуване	XI	1	2	34	68
задължителен	Език и общуване	XII	1	2	34	68

I. ДИДАКТИЧЕСКА КОНЦЕПЦИЯ НА ПРЕДМЕТА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ЛИЦЕЙСКИТЕ КЛАСОВЕ.

Основната цел на обучението по български език и литература в лицейските класове е да се постигнат **компетенции**, произтичащи от типа познание и развиващите цели на лицейското образование. Под компетенции следва да се разбира *интегрирана съвкупност от знания, умения, навици и ценностни отношения, хармонизирани с възрастовите особености и познавателните възможности на учениците*. Понятието компетенции насочва още към действения характер на постигнатите способности, готови да се проявят резултативно при решаване на проблеми, възникващи в реалната действителност. Базовите компетенциите са заложили в стандартите, а всеки лицейски клас е „стъпката” към тяхното постигане. Затова е необходимо да бъдат посочени някои обстоятелства около статута на предмета *български език и литература* в лицейските класове.

Български език и литература в лицейските класове по учебен план има **статута на предмет** в училищата, където се обучават ученици, принадлежащи към българския етнос в Молдова. В учебния план са предвидени 4 часа седмично за хуманитарен профил и 3 часа – за реален профил. Предопределените времеви възможности до голяма степен диктуват организационния модел, който обаче следва да бъде съобразен с типа хуманитарно познание на науката, която стои в основата на учебната дисциплина и формиращия характер на нейните цели.

В какво се състои **образователната ценност** на предмета български език и литература в лицейските класове в Молдова? От какво се определя необходи-

мостта лицеистите с българско самосъзнание да общуват на книжовен български език и с класическата и съвременната българска литература? Кои са традиционните и съвременните реалности, налагащи един или друг модел на осмисляне на духовното достойние на българския народ от неговите потомци в Молдова?

В съвременния свят традиционните екзистенциални ценности непрекъснато се проблематизират. Разрушаването на едни и създаването на други се оказва сложен и динамичен процес, в който отделната личност е подложена на различни, често пъти противоречиви въздействия. Движението на обществата към световна цивилизация води и към универсализация във всички сфери на човешкия живот. Този факт има двояк смисъл за ценностните системи, на които се подчиняват както обществото, така и отделната личност. От една страна универсализацията осигурява масов достъп преди всичко до материалното благополучие, до прогреса, постигнат от човешкия опит. От друга страна, в духовен план, ерозират традиционните култури. Застрашен е оня културен фонд, в който се проверяват устоите на националната душевност и самопознанието на личността. Проблемът е да се открие дълбоката индивидуалност в спецификата на онези културни съвкупности (народ, род), които съхраняват проверените във времето ценности.

Езикът (езиците), като същностен знак на културната обособеност, е средство за непрекъснато преосмисляне, пресътворяване и обновяване на националната култура. Той е средство за общуване и градивен елемент на художествената литература, която в своите най-добри образци изрича нещата от живота, изразявайки народната душевност в нейните базови представи.

В контекста на казаното предметът *български език и литература* в лицейските класове има потенциал да възпроизвежда в различните времена ценностните модели на етносистемата. А това е необходимо за формиране на духовно устойчива личност пред предизвикателствата на универсализираните общества. Казано с други думи, отстояването на българското самосъзнание в условията на полилингвизъм и тотално доминиране на материалната култура е и средство на личностно самоопределение и оцеляване в противоречивия глобализиращ се свят.

Казаното по-горе звучи като аксиома, истинността на която се проверява във всяко конкретно време от последните 20 години на демократични промени. Те остро засягат и училището, а в условията на неговото динамично развитие ясната представа за адресата на всеки документ е от особено значение. Затова настоящият текст прави опит преди всичко да очертае **профила на лицеиста**, който ще изучава предмета *български език и литература*. Необходимо е той да бъде очертан в социокултурен и в психологопедагогически аспект.

Кои са общовалидните дадености на **социокултурната среда** в Молдова, от която произтича и мотивацията на лицеиста да изучава този предмет?

Институционално учебният план адресира предмета към лицеистите, принадлежащи към българския етнос в Молдова. Преобладаващата част от тях владеят разговорен български език на равнище диалект, което е и главното основание за тяхната (само)етноидентификация. Диалектът решава проблемите на комуникацията в битова среда, което често се припознава като достатъчно да се излезе към по-широки общности, разбирано например като успешно вписване

в българското общество в метрополията. Макар и инцидентен, опитът (посещение в прародината) опровергава този вид традиционно закрепено мислене, особено когато личността се включи в образователната система на България. Този факт работи по посока на необходимостта от усвояване на българския език в неговата книжовна форма. Все повече лицеисти от български произход свързват своето бъдеще с получаване на образование в българските висши училища – значим практически аспект на мотивацията за учене на български език. Не бива да се пренебрегва обаче духовно-нравственият аспект, свързан с понятия като гордост от онаследената култура, гордост, която включва в себе си и отговорността тази култура да бъде овладяна, оличностена и предадена на поколенията. Именно към това трябва да се стреми лицейското образование, отговорно не само за възпитаването на успешната личност в условията на пазарна икономика, но и за формирането на духовно единна нравствена личност с ревностно отношение към своите корени. В същото време динамиката на процесите в едно полиетнично общество, каквото е молдовското, налагат съобразяване с някои реалности, имащи пряко отношение към профила на лицеиста, а отгук и към избора на целесъобразни образователни модели. Все повече потомци на българите в Молдова изпитват ерозиращите по отношение на етноидентификацията фактори, които в обобщен план могат да се сведат до следното:

- Смесване на етномоделите в смесените бракове и установяването на руския език като доминиращ в семейното общуване;
- Руският език като език на междуличностно общуване в училището;
- Овладяването на един или два чужди езика, необходими за удачното вписване в глобализиращия се свят;
- Ускореното усвояване на молдовския език като държавен – необходимо и неотменимо условие за самочувствието на личността с различна от молдовската (само)етноидентификация като част от народа на Молдова.

Посочените фактори до голяма степен са определящи за градската среда, където българското население не живее компактно и където етническото многообразие е наложило руския език като език на общуване. Може да се каже, че в този случай изучаването на български език се осъществява в неродна езикова среда. При тези обстоятелства на учителя по български език и литература ще му се наложи да прилага методи, характерни за чуждоезиковото обучение. Задачата е да се постигне образователен минимум, разбран като система от знания за езика, комуникативноречевни умения, идейно-светогледни възгледи за българския език и българската литература.

По друг начин следва да се постави въпросът за изучаването на български език и литература в диалектна среда (интуитивно владее на езика), наречена с известни уговорки „родна”. Работата в училище се насочва към т. н. рационално учене на езика, при което придобитият речев опит в условията на диалектна среда се насочва по посока на овладяване и усвояване на неговата книжовна форма. При това по-високата от двете степени (овладяване, усвояване) е усвояването, т. е. когато езикът става „собствено” притежание в процеса на общуването. При тези условия задачата на учителя е да преобрази, развива и обогатява езика чрез нови социолекти, регистри и кодове в съответствие с книжовната норма и сти-

ловете, в които той функционира. Това предполага предварително учителят да е наясно с отсъствието/наличието на стереотипи на книжовния български език и българската култура в идеолекта на всеки лицеист.

От **психологопедагогически аспект** следва да се отчетат следните реалности:

- Сред учениците и в обществото доминира нагласата, че съвременното училище е изгубило традиционния си образ на водещо в усвояването на знания и умения;
- Ползата от ученето не се вписва в представата на много от лицеистите като път към житейски просперитет;
- Доминиращо хедонистично (стремеж към насладите в живота) отношение към школото битие дотолкова, доколкото то не се оказва на висотата на своето същностно предназначение поради консервативните модели на педагогическо взаимодействие.

Тези, на пръв поглед със знак минус, констатации могат да придобият знак плюс, когато се осъзнаят като основание за коренна промяна в образователната парадигма, имаща за цел да помогне за преодоляване на деструктивното, в голяма степен, отношение на лицеистите към учебния процес. Тук предлагаме на учителя по български език и литература някои от принципите на **конструктивизма** като нова, съвременна педагогическа парадигма:

- Ученето е търсене и конструиране на значения, което означава, че лицеистите трябва да бъдат провокирани и мотивирани сами да конструират значения;
- Процесът на учене се фокусира върху основни понятия в тяхната взаимосвързаност и обусловеност, а не върху изолирана и самоцелна фактология;
- Съобразяване с менталните модели, които лицеистите ползват, ориентирани се в света;
- Формиране на мотивация за учене чрез очертаване на пътища за самостоятелно достигане до значимото в противовес на традиционното натрапване на „правилните” отговори.

Поставени в контекста на предмета *български език и литература*, тези принципи насочват към необходимостта учителят да се откаже да демонстрира подлежащото на усвояване, а да организира активно участие на учениците. Целта е знанията, уменията, способностите да бъдат значими, нужни, важни за самите тях. Обобщено казано конструктивизмът в образованието се разбира като „учене чрез участие”. Необходима е добре промислена и организирана работа върху текста (от различните функционални стилове) с цел проникване, разбиране и усвояване на всички езикови равнища. Погледнато в контекста на предмета *български език и литература* следва да се заложи на интерактивните методи на обучение.

Очертаните по-горе социокултурни и психологопедагогически реалности, в контекста на които се полага предметът *български език и литература* в лицейските класове, поставят проблема за търсене на пътища за повишаване на интереса и мотивацията за урочна работа. Такава възможност дава **културологичният подход**, който следва да се приеме като **водещ ориентир** както за езиковото, така и за литературното обучение. Ако приемем определението, че културологията изучава зараждането, функционирането и развитието на културата като специфична

проява на човешката дейност, то изучаването на български език и на българска литература би било мотивационно по-организирано, ако се постави в контекста на културата на българите в конкретните ѝ проявления в диаспората и в метрополията. Например лингвистичният анализ на диалекта в различните села на Молдова, населени предимно с българи, трябва да се постави в контекста на времето на изселване и района в българските земи, откъдето е станало изселването (да е свързано с историята). При осмисляне на факторите за формирането на книжовния език през Възраждането наблюденията могат да се организират около личностите на будителите и тяхното демократично по своята същност дело. Целесъобразно би било литературното образование да се организира около общ естетически модел, който се приема като културен контекст на литературния факт – типът литературен бит, литературни групи, кръгове и техните издания, естетически манифести, театър, живопис, архитектура, книжовни (литературни) центрове и пр. В българската литература са добре очертани няколко основни културни модела – възрожденският, модернизмът, културната ситуация от 20-те години на XX век... Преди да се впише литературната творба в тези модели лицейските трябва да осмислят общите им културни граници, които ще бъдат своеобразен ключ към прочитата на творбата. Българската литература, създадена в Бесарабия, ще бъде възприета в нейната значимост, ако се разгледа в контекста на времето и обстоятелствата на възникване; на социокултурните влияния върху личностите, които са я създали, на общото и различното в съпоставка с литературата, създадена в България. Особено внимание в посочените примери заслужава понятието *контекст*, което „може да се оприличи на свръхсложна мрежа от смислови свързвания, включващи вътрешната безкрайност на смисловото пространство, в което е поместено произведението.” (Алипиева). При всички случаи трябва да се акцентува върху етническата самобитност на българската култура и в частност на литературата, което работи в полза на етническата самоидентификация.

Ако литературата е една от формите на културата, то методите на лингвистиката могат да бъдат приложени и тук, разбира се, адаптирани към школните реалии:

- Изучаване на литературните факти диахронно, т. е. в тяхната хронология. В методиката на литературното обучение това е историколитературният подход;
- Изучаване на литературните факти синхронно, т. е. сравнително изучаване на литературните факти от един времеви период, от един тематичен кръг, от един жанр и др.;
- Изучаване на литературните факти в съпоставителен план: на литература, създадена в Бесарабия и литература, създадена в България. Установяване на закономерности, сходства, различия;
- Изучаване на литературните факти чрез биографичния метод: тълкуването на творбата се обвързва с авторовата биография и особеностите на личността му.

Културологията е интегрална наука, формирала се на границата на социалното и хуманитарното знание за човешката култура. Във връзка с нейната предметна област се намира и **лингвокултурологията** – научна филологическа

дисциплина, особено актуална сред лингводидактическите науки днес. Счита се, че културологията служи за теоретична основа на лингвокултурологията. С последната се свързва разглеждането на редица въпроси на интеркултурната комуникация, сред които и мястото и ролята на речевокомуникативните способности и на литературната образованост. Като имаме предвид динамиката в статуса на предмета *български език и литература* в Молдова, приемаме, че **лингвокултурологичният подход** при изучаването му има място в лицейските класове. Изхождаме от определението, според което *лингвокултурологията изучава национално-културната семантика на езиковите единици с цел разбирането им в пълнотата на тяхното съдържание и оттенъци, в степен максимално близка за възприемане от носителите на даден език и дадена култура.* (В.В. Воробьов). Основното тук е диалогът между езика и различните прояви и форми на културата. Изследванията са в областта на триадата „език – национална личност – култура”. В задачите на лингвокултурологията влиза изучаването на езика и културата, езика и етноса, езика и народния менталитет, материалната и духовната самобитност на етноса. Българският етнос в Молдова има двестагодишна история по тези земи. Езикът и обичаите са съхранили неговата самобитност, но условията на етнокултурно взаимодействие са се е отразили и върху езика, и върху обичаите. В същото време в прародината също протичат специфични процеси в езика и културата. Изучаването на книжовния език и на литературата следва да бъде построено на общото, което работи за единението на българския етнос. Опирайки се на лингвокултурологията обучението в лицейските класове може да засили интереса към предмета, като потърси отговори на въпросите: „Как българският език „кодира” модела на българската национална култура (в диаспората и в метрополията)?”; „Как културата на българите „тук” и „там” е образно представена в езика им?” Въпросите поставят проблема амбивалетно (двусъставно), което всъщност е настояване за сливане на обучението по български език и литература с обществения и културния живот на носителите на езика.

Така **представените възможности на лингвокултурологичния подход за успешното придвижване на обучението към целите му могат да се конкретизират по следния начин:**

Български език

1.1. Наблюдение над лексикалните, морфологичните и синтактичните особености на книжовния език в стиловите му разновидности. На тази основа усвояване на езика на равнище способност да се конструира реч в съответствие със социокултурните сфери на общуване. Изучаване на езика в съвкупността му от изразни форми, обслужващи обществения и културния живот както на българите в Молдова, така и на българите в България.

1.2. Наблюдение и овладяване на лексеми със знакова същност за българската **менталност** (миросъзерцание, съединяващо в категории и форми интелектуалните, духовните и волевите качества на националния характер в типичните му проявления). Формиране на умения за адекватно използване на тези лексеми в различни форми на речта.

1.3. Наблюдение и овладяване на фразеологични единици като семантика и лексикален състав и осмислянето им като знак на езикотворчеството, нравствените модели и ритуали на традиционното в живота на българите. Съпоставка с фразеологични единици на други етноси, откриване на общото и различното. Изводи за интеркултурното взаимодействие.

1.4. Овладяване на лексикалната многозначност в съвременния книжовен български език и адекватната ѝ употреба в различни стилове и контексти. Приоритетно – анализ на публицистични текстове и изводи за влиянието им върху съвременната езикова личност.

1.5. Съпоставка на лексеми и фразеологични единици от диалекта на българите в Молдова с тези от книжовно-разговорния български език с цел откриване на общото и различното при назоваване на едни и същи обекти. Изводи за възможните влияния при функционирането на езика.

1.6. Изучаване на бесарабския български диалект, от една страна, и книжовната реч, от друга, за да се проникне в начините, чрез които българският език възприема в своите единици, съхранява и транслира културата. Откриване на моделите на функциониране на българската култура в езика в различни времеви периоди. Например опозициите „свое-чуждо”, „горе-долу”, „добро-зло” и др.

Особено плодотворна може да се окаже работата с такива прецедентни текстове, каквито са фразеологичните единици. По своята природа те са източник на познание за духовния свят на човека, който ги използва, и на народа, който ги е създал, знак за интелектуалните качества, за морално-етичните норми на етноса, които човекът, принадлежащ към него, оличностява. В лексикалния състав на фразеологизмите влизат абстрактни понятия като *душа, сърце, ум, мъка, лъжа, инат, воля, дума* и др., както и конкретни понятия: зооними (названия на животни), фитоними (понятия от растителния свят), названия на предмети от бита и др. Проникването в тяхната метафорична семантика означава те да бъдат възприети и усвоени като антропоморфен (отнасящ се към човека и всичко човешко) код, който означава и българската национална менталност, т.е. да се осмисли културната конотация (допълнителните смисли и значения или новите значения, които придобива думата, явлението в даден контекст). Интересни изводи могат да се направят, ако се проследи лексикалната вариативност на едни и същи фразеологични единици, записани в Бесарабия и в България. Тези изводи могат да се свържат с дълбинните проявления на езика, с промените в бита или с културните взаимодействия. Съпоставката пък с фразеологични единици на другите етноси, живеещи в Молдова, би спомогнала за интеркултурната комуникация.

Изучаването на стиловата разслоеност на съвременния български книжовен език би било ефективно, ако се постави в атмосфера максимално близка до естествената. Така например теоретичният модел на публицистичния стил трябва да бъде максимално кратък, а акцентът да се постави върху текстове от съвременни български издания – вестници, списания, телевизионна реч и пр. Неминуемо живата реч на тези текстове влиза в известно противоречие с възприетия книжовен език чрез изучаването му като система в неродна езикова среда. Затова една от водещите практически цели на изучаването на книжовния български език, а именно удачното вписване в съвременното българско общество, би се постигнала в максимална степен чрез многоаспектното осмисляне на публици-

стичните текстове: употребата на турцизми, пресемантизиране на думи и изрази, нетрадиционна структурно-семантична организация на словосъчетанието и изречението; исторически, политически, културни алюзии и пр.

Целта на обучението по български език съвпада с целите на хуманитарното образование изцяло и се конкретизира на нивото на задачите. Тази цел е формирането на духовно богата, нравствено ориентирана, творческа личност с развито чувство за национално самосъзнание, с осъзнаване на отговорността пред обществото, с адаптивност към променящите се социални условия, със стремеж към личен успех.

Задачи на езиковото обучение в лицейските класове:

- Приобщаване на учениците към духовното богатство и красотата на родното слово чрез писмените паметници на националната българска култура, художествените произведения, образцовите текстове на устната и писмената реч.
- Развитие на способностите за възприемане, разбиране и интерпретация на съдържанието на текста като условие за възпитаване на любов към родната реч, за формиране на национално самочувствие.
- Формиране на личността като носител на езика, която усеща националната и общочовешката му ценност.
- Овладяване на речевата дейност:
 - а) на рецептивно ниво, помагача за усвояване на общочовешката култура;
 - б) на продуктивно ниво, развиваща творческия потенциал на езиковата личност.
- Възпитание на отговорно отношение към думата, осъзнаване на красотата и изразителността на родната реч.
- Изучаване на езика като средство за разволя на лингвистичното мислене, езиковия усет, за по-добро овладяване на езиковата компетенция.
- Формиране на би- (полилингвална) и поликултурна личност въз основа на родния български език и българската култура.
- Усвояване в националното училище (в лицейските класове) на сложното структурно, функционално и естетическо ниво на родния език, а чрез него на съответното ниво и на другите изучавани езици – текст, стил, художествена реч.
- Формиране на психологически предпоставки за възприемане на другите национални езици и култури.

Българска литература

2.1. Наблюдение над езика на програмните произведения и автори, представители на различни периоди, с цел осмисляне на развойните тенденции в езика и стиловите предпочитания. На тази основа – конструиране на модел на езиковата личност от съответното време, естетически кръг, група и пр.

2.2. Наблюдение над езика на литературните герои в епически произведения и формулиране на изводи за типа езикова личност, конструирана от писателя в съответствие с идеологически, нравствени, художествени и пр. авторски търсения и послания. Съпоставка с поведението и постъпките на героя.

2.3. Наблюдение над езиковата многозначност в лирически произведения, над синтактични обрати и пр. и обвързването им с естетически модели, характерни не само за литературата, а и за другите изкуства от съответния период.

С помощта на лингвокултурологичния подход може да се проникне в дълбинните смислови пластове на всяка литературна творба. Изхожда се от постановките, че:

- като единица на културата художественият текст дава информация за нея и е средство за предаването ѝ на следващите поколения;
- възприемането на литературния текст също е естетическа дейност, както и създаването му, и разчита на определени способности на езиковата личност сама да открива нови значения, тълкувайки творбата.

Практически погледнато, този подход настоява за вглеждане в смислопораждащата функция на назованото: как конкретната творба изгражда българската етнопредстава, например, за любов, семейство, деца, щастие, хармония; каква символна роля имат антропонимите (имената на човека), топонимите (географски названия), фитонимите, зоонимите и др. за означаване на културния и емоционален опит на българския народ, на неговия ментален свят; как авторът превръща индивида в личност, представена в единението му с общността, в съдействието с националното и общочовешкото битие.

Лингвокултурологичният подход би бил ефективен в съчетание с литературоведския анализ. Ето защо не на последно място се поставя **филологическият подход** в лицейските класове, особено в класовете с хуманитарна насоченост. Понятието *филологическа насоченост* не трябва да се приема в неговите академични измерения, когато се говори за лицейското образование. Снето на равнище цели и задачи на лицейското образование, то настоява за постигане на по-голямо единство и взаимосвързаност на двете съставки – *български език и българска литература*. Основание за подобна насоченост се открива в:

- Наличието в учебната програма на предмети, които са част от хуманитарното познание и културата на етносите, живеещи съвместно в Молдова.
- Универсалната същност на езика като средство за общуване в различни сфери.
- Полилингвалната насоченост на образованието в лицейските класове.
- Наличие на единни понятийни ядра в науките за езика и за литературата: текст, структура на текста, стил и др.
- Възможностите за развитие на речевокомуникативните умения на лицестите едновременно на уроците по език и литература.

Филологическата насоченост получава опора в следните принципи:

- Анализ на стилово маркираните думи и изрази в текстове от различни стилове и създаване на собствени текстове, принадлежащи към даден стил.
- Откриване на „случването“ на художествения стил чрез анализ на функционирането на езика в художествената творба на фонетично, морфологично, лексикално и синтактично равнище.
- Използване на възможността лексикалната, синтактичната и пр. синонимия да бъде практически овладяна от лицеиста на равнище, достатъчно да се себеизрази по най-точния и въздействащ начин.

- Запазване на хронологичния принцип при изучаване на автор и произведения със засилено присъствие на монографичния подход, особено в хуманитарните класове.
- Внимание към личностното изграждане и развитие на лицеиста, видно през призмата както на етническото самоопределение, така и през призмата на интеркултурното взаимодействие.

При правилно конструиран учебен процес и при успешна мотивация на лицестите за съзнателно и партниращо участие в учебния процес може да се очаква да се проявят възможностите на езиковото и литературното образование за формиране на **ценностни ориентири и поведенчески модели**, адекватни на изискването на съвременния живот за успешна личност – ценна за самата себе си чрез обществената реализация на нейните способности и компетенции. За целта е необходимо предметът *български език и литература* да битува в лицейското образование като сфера, която непрекъснато да поставя формиращата се личност в условията на активно взаимодействие с екзистенциалните ценности. Взаимодействие, което предполага усвояване на тези ценности и превръщането им в действена личностна позиция. Знаенето на родния език и литература приближава личността до хуманитарното познание, което от своя страна прави възможна срещата с различни култури, а личността става духовно устойчива в своята етноидентификация.

Конкретиката на ситуацията в Молдова налага да се изведе като важно **концептуално положение равнопоставеността между урочна и извънурочна дейност**. Опитът показва, че при участие в извънкласни дейности – празници, вечери, посветени на фолклорен празник или писател, драматизациите, работа по проекти и пр. лицестите се ангажират активно, много по-уверено и амбициозно да докажат себе си. Така естествено, непринудено и в пълнота се изяснява **езиковата и литературната личност** – понятие, което концептуализира желаните резултати от родноезиковото и литературното образование.

Литературното образование, като част от хуманитарното, предполага натрупване на знания, които формират ценностна система, изграждат култура на общуване. Литературното образование обогатява социалния опит, а следователно и социалната активност на личността. В този смисъл то преследва и общообразователни цели – чрез осмислянето на устойчивите универсални ценности личността изгражда свое критическо отношение към стойностите на човешкото битие. А отношението предполага и съответните поведенчески модели, социално необходими и потребни на личността.

Литературно-културните цели произтичат от спецификата на предметната област. Минимумът литературна компетентия, която следва да придобие лицеистът, се свързва с:

- Възприемане и оценяване на фолклора и литературата като национално българско достояние; изграждане на готвност то да бъде усвоено, съхранено и предадено на поколенията.
- Изграждане на умение за четене и възприемане на художествен текст адекватно на вложените в него идейно-художествени характеристики.
- Овладяване на знания за литературната творба като «моделиращ специфичен условно създаден свят».

- Възприемане на литературното произведение като естетически обект, като знак на литературните вкусове на епохата и авторите, като възможност за откриването на културни универсалии.
- Формиране на грамотна личност, с усет и отношение към съвременната хуманитарна проблематика.
- Формиране на личност, способна да възприема нравствената проблематика на литературната творба като път към самопознание.
- Изграждане на адекватно читателско поведение спрямо художествената литература и на способност за активно гражданско поведение.
- Изграждане на естетически вкус и високи художествени критерии при общуване както с произведения на художествената литература, така и с творби на другите изкуства.
- Изграждане на способност за сравнение и откриване на интертекстуални връзки между творби от българската литература, на универсални символи в българската, руската и румънската литератури.
- Култивиране на стремеж към творческа изява чрез българското слово.

II. БАЗОВИ/ТРАНСВЕРСАЛНИ КОМПЕТЕНЦИИ

Компетенции – цялостна интегрирана съвкупност (система от знания, умения, навици и ценностни отношения), използвани при възникване на необходимост от тяхното приложение, адаптирани към възрастовите особености и познавателните възможности (равнище) на ученика за решаване на проблемите (задачите), с които той може да се сблъска (срещне) в реалната действителност.

Разграничават се базови компетенции и специфични компетенции.

Базовите компетенции имат висока степен на обобщеност и сложност и се постигат в цялата продължителност на лицейското образование. Конкретизирани за предмета *български език и литература*, те произтичат от спецификата на двете съставляващи предмета, които следва да бъдат изучавани в неразривно единство. Пряко отношение има и понятието **езикова и литературна личност**, реализацията на която следва да се прояви в различни аспекти:

- От **социална** гледна точка: изграждане на личност, способна да се интегрира в полиетничното общество на Молдова и в Европа и да вложи компетенции в съответствие с националните и европейските ценности; изграждане на личност с българско етносъзнание, способна да съхрани, развие и предаде на поколенията духовната и материалната култура на българския етнос.
- От **психологическа** гледна точка: изграждане на личност, способна да използва адекватно всички свои ресурси (знания, умения, действия) в многообразието от ситуации, които ще предложи животът.
- От **педагогическа** гледна точка: формиране на личност, мотивирана да участва в различни форми на учебния процес, отворена към партньорство и иновации.

Базовите компетенции по предмета включват ценностната ориентация, познавателните възможности и задачи, методическа и технологическа област, комуникативна и социална област и др. А именно:

1. **Общоречеви:** да умее да общува (да овладява речевата културата на слушане и говорене);
2. **Общопознавателни:** да открива, да възприема, да осмисля, да запомня и да възпроизвежда нова информация; да анализира понятия, явления, закономерности; да сравнява; да систематизира; да обобщава и да класифицира; да отделя главно от второстепенно; да се опитва да синтезира и да формулира определения и закономерности;
3. **Творчески:** словесно да описва предмети и явления; да фантазира въз основа на възприетото; да прогнозира развоя на ситуация, да открива и да формулира проблемите си, а и на другите, и да предлага варианти на решението им; да формулира и аргументирано да отстоява мнението си;
4. **Компетенция етнокултурна и интеркултурна:** да възприема и да цени ценностите на своята култура и на културите на другите народи и да създава стойности;
5. **Етично-естетически и морални:** да открива и да цени естетичното и красивото в езика, природни и ръкотворни явления и предмети, включително произведения на изкуството; отговорно и критично да оценява своите постъпки в контекста на общоприетите морални норми, да проявява готовност за толерантност към другите;
6. **Компетенция за оценка и самооценка:** да оценява процеса и резултата на своите действия и на другите, да внася необходимите корективи в процеса и след завършването на работата;
7. **Компетенция за сътрудничество и екипна работа;**
8. **Технологическа и техническа компетенция.** Да умее да прилага технически средства за търсене и презентация на информацията.

Български език

Посредством посочените в раздел VI. теми, насочващи към необходимия минимум знания в областта на хуманитарното познание по предмета *български език и литература*, **основните речеви умения и навици** в лицейските класове се обвързват със следните речеви компоненти:

Слушане

Разбиране на информацията, дадена за слухово възприемане.

Възпроизвеждане на слухово възприета информация от учителя, от електронните медии и др.

Говорене

1. Монологична реч:

1. Умение да се възпроизвежда възприетият текст слухово или чрез самостоятелен прочит (преразказ);
2. Умение да се прави съобщение по дадена тема пред аудитория;
3. Умение да се разказва за себе си, за преживяното и т.н. във вид на монолог-описание, монолог-повествование, монолог-разсъждение.

2. Диалогична реч:

1. Умение да се влиза в диалога на различни теми;
2. Умение да се използва речевият етикет;
3. Умение да се води дискусия.

Писане

1. Умение да се пишат диктовки, преразкази, съчинения (в учебно-научен стил);
2. Умения да се състави план и конспект на текст, анотация;
3. Умение да се съставят някои видове делови документи.

Всички тези знания и умения водят до социализацията на личността, защото ѝ дават възможност за самоизразяване и влизане в диалог в различни социални сфери: учебна, обществена, личностна, битова.

Познанията в областта на езиковата и речевата система водят до езикова рефлексия, която означава осъзнаване особеностите на собствената устна и писмена реч, а също така критично отношение към чуждата реч.

Уменията за построяване на монолог, както и тези за водене на диалог, пораждат потребност от общуване. Лицеистът е способен да прояви активност в създаването на собствени текстове (продуктивни по своята същност). Това е пряк начин на изразяването на социална активност на личността.

Лицейската възраст, по психофизическите показатели и интелектуалните възможности на възрастта дава възможност в по-голяма степен да се овладеят сложни научни категории въз основа на по-голяма способност за абстрактно мислене. Придобитите знания и умения по български език могат да се издигнат на по-високо равнище и като речеви умения, и като средство за усвояване на научната информация по другите дисциплини.

Като форма на съществуването и изразяването на човешката мисъл езикът е средство за фиксация и запазване на придобитите знания, за предаването им от поколение на поколение. Той е универсален. В същото време езикът е първоелемент на художествената литература, изучаването на която помага да се разбере значението на думата в художествения текст, задълбочава знаенето на българския език.

Владеенето на български език дава възможност за постигане на следните базови/трансверсални компетенции:

- Свободно комуникиране в различни ситуации, където е потребен българският език в условията на отвореност на социалните системи;
- Притежаване на лингвистична култура, достатъчна за овладяване и на други езици, т. е. стимулиране развитието на полилингвалната личност;
- Пораждане на чувство на задоволство и гордост от своята българска самоидентификация;
- Пораждане на чувство на отговорност пред поколенията българи за съхраняване на духовните ценности на народа;
- Проява на уважение към езиковата същност на другите етноси в Молдова, за толерантно отношение към етнохарактеристиката им.

Българска литература

Общуването с българската литература дава възможност за постигане на следните базови/трансверсални компетенции:

- Разбиране на литературата като част от общохудожествената култура и на тази основа разширяване на духовния кръгозор;
- Осъзнаване на основните принципи на общочовешката морална система и стремеж те да бъдат овладени като житейски принципи на личността;

- Разбиране на идейния патос и художественото своеобразие на българската литература като знак на конкретното историческо време и възникналите в него естетически модели;
- Възприемане на българската литература като единство на национални и общочовешки идеи; като път към (етно)самопознание и разбиране на другостта;
- Овладяване на различни аналитични подходи към литературното произведение и на тази основа развиване на уменията за анализ и синтез, като се осъзнава спецификата на тези мисловни операции в съпоставка с другите учебни дисциплини;
- Формиране на читателска култура и библиографски познания.

III. МЕЖДУПРЕДМЕТНИ КОМПЕТЕНЦИИ ПО ОБРАЗОВАТЕЛНИ СТЕПЕНИ (ГИМНАЗИАЛНА, ЛИЦЕЙСКА)

Целите и задачите на предмета *български език и литература* в лицейските класове произтичат от поставените и достигнати цели в *гимназиалната образователна степен*. Именно тук **езикът като система** се изучава в по-голяма дълбочина и на тази основа се развиват речевите умения. **Литературното образование** е свързано с изграждане на умения да се разбира художествената условност на литературата като изкуство, структурата на литературната творба, образната ѝ система. Познанието в лицейските класове стъпва на спираловидния принцип, задълбочавайки и развивайки навиците и уменията чрез надграждане в познавателната област. Хронологическият принцип на изучаване на автори и произведения в гимназиалната образователна степен се заменя с историколитературния и (или) типологическия принцип в лицейските класове. Създава се относително пълна картина на литературното време, на авторското творчество в неговото тематично, идейно и жанрово многообразие.

В лицейските класове намират своето продължение **принципите на обучението**, заложили в езиковото и литературното образование в периода 5. – 9. клас. Предвид на тяхната валидност в лицейските класове следва да се изредят най-важните. За улеснение при осмисляне на относителната самостоятелност на езиковото и литературното образование принципите на преподаване и обучение се представят диференцирано:

Български език

- Използване на речевата практика на лицеистите (диалектен вариант на българския език) като основа за изучаване на книжовната норма и формиране на умения за общуване на книжовен български език.
- Изучаване на езика като система дотолкова, доколкото лингвистичната информация е необходима за правилна книжовна българска реч.
- Формиране на усет за стилистичното разслоение на езика и създаване на умения за изразяване в определен функционален стил.
- Изучаване на езика като първоелемент на художествената литература посредством работа предимно с художествени текстове.

- Теоретико-практическо овладяване на видовете текстове (повествование, описание, разсъждение).
- Формиране на умения за възприемане (анализиране) и създаване на текст.

Българска литература

- Изучаване на класически произведения и автори, подбрани на хронологически принципи.
- Извеждане на достъпни за възрастта на учениците идеи от произведенията и формиране на естетическо отношение към тях.
- Задълбочаване на представата за литературата като художествена условност.
- Разширяване ролята на културологичния подход при интерпретация на литературната творба – приоритет на т.н. външен анализ.
- Съпоставителен анализ на творби от българската, румънската и руската литератури с цел идентификация и разбиране на „другия“ и „другостта“.
- Формиране на мотивация и потребност от себеизява чрез различни форми на словесната комуникация в урочната и в извънурочната дейност.

Ключов момент в литературното обучение е постъпателното овладяване на **теоретико-литературните понятия** и осмисляне на ролята им във всяко конкретно произведение. Усвояването на нови аналитични подходи в лицейските класове може да бъде успешно само като се продължи тенденцията от гимназическите класове за системно овладяване значението на литературните понятия и поставянето им в нов контекст. Заедно с това се овладяват и нови понятия. В съпоставителен план този процес може да бъде онагледен със следната таблица.

V–IX клас	X–XII клас
V клас (на емпирично равнище): Българско народно творчество, фолклор и фолклористика, народен разказвач. Лично словесно творчество. Литературен герой. Диалог, монолог, реплика. Епическо и лирическо произведение. Епитет, олицетворение, алегория. Фантастичното в литературата. Приказан мотив. Народна приказка. Народни предания и легенди. Пословица, поговорка, гатанка. Басня, разказ.	X клас: Мит, митология. Първоначално понятие за историколитературен процес. Жанрове на старобългарската литература: житие, похвално слово. Първоначално понятие за литературно направление. Романтизъм, реализъм. Развитие на понятията за лирическа и епическа творба, за тема, идея, сюжет и композиция на литературно произведение, за език на художествената литература.
VI клас Изкуство. Видове изкуство. Литературата като изкуството на словото. Българско народно творчество Народен певец. Народен епос. Лично словесно творчество. Писател, автор. Литературен герой. Похвати за изображение на герой в епическо произведение; пряка и косвена характеристика; реч на автора и реч на героя.	XI клас Развитие на понятието за историколитературен процес. Понятие за текст и литературна творба. Развитие на понятието за реализъм. Роман. Развитие на понятието за литературен характер, за автор и повествовател. Понятие за литературен тип. Лирически герой. Мемоари. Понятие за художествен образ-символ.

Стихосложение. Стих, строфа, ритъм. Епитет, постояннен епитет. Сравнение. Отрицателно сравнение. Образен паралелизъм. Метафора. Хипербола, разказ, балада.	Символизъм. Индивидуализъм. (Понятие за модернизъм). Развитие на понятието за сатира. Сарказъм. Художествен метод. Обогатяване на понятията от народопсихологията.
VII клас Тема, идея, сюжет, композиция на литературна творба. Хумористично и сатирично произведение. Риторичен въпрос. Похвати за изграждане на образ на литературен герой. Романтичен образ. Символ. Иносказателност в литературата	XII клас Развитие и задълбочаване на понятията за историколитературен процес, за романтизъм и реализъм, за литературен род и вид. Психологизъм в литературата. Експресионизъм. Понятие за традиция и новаторство. Понятие за условността в изкуството (литературата). Езопов език. Гротеска. Обогатяване на понятието за анализ на епическа и лирическа творба. Лирически герой, лирически говорител. Понятие за драма и комедия. Задълбочаване на понятията за език на художествената литература. Обогатяване на понятията от народопсихологията.
VIII клас Литературни родове и видове. Повест. Гротеска. Ирония. Поетическа сатира. Пътепис. Химн. Автор и повествовател. Лирически герой. Антитеза.	
IX клас Развитие на понятието за литературни родове и видове. Историческата личност като худ. образ в литературата. Обогатяване на понятието за анализ на лирическа и епическа творба. Начални понятия от народопсихологията. Лирическо отклонение. Публицистично отклонение. Анафора. Комедия.	

IV. СПЕЦИФИЧНИ КОМПЕТЕНЦИИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ЛИЦЕЙСКИТЕ КЛАСОВЕ.

Специфичните компетенции (ключовите цели) се намират в по-тясна връзка със спецификата на научната област, която стои в основата на предмета *български език и литература* и се съотнасят с конкретните теми, предвидени за овладяване в определен период от време. Ключовите цели се явяват етап от реализацията на общите цели. Доколкото предметната специфика предполага определянето на конкретни цели и задачи, настоящият курикулум ги представя диференцирано за двете съставки – български език и българска литература – на предмета *български език и литература*. Настояваме при реализацията на специфичните компетенции да се отчитат и приоритетно постигат **пресичащите** се компетенции:

- постигане на равнище на владеене на българското слово, позволяващо адекватно изразяване на дълбочината на литературното възприятие;

- познаване на системата на езика до степен да се откриват и интерпретират елементите ѝ като функциониращи в системата на литературното производство;
- владеене на характеристиките на видовете текстове и структурата на съчиненията за създаване на писмен модел на личностно интерпретиран литературен или общокултурен процес и пр.

Като се има предвид, че с курикулярната област на предмета *български език и литература* кореспондира и предметът *история, култура и традиции на българския народ*, необходимо е индивидуалното планиране да включва пресичащи се ключови компетентности, отнасящи се до историческа обосновка на езиковите и литературните факти, до паметници на материалната култура с пряко отношение към българската духовност и пр. Именно тази е една от посоките, в които се очаква да се прояви творчеството на учителя в индивидуалното му планиране.

Какви **специфични компетенции** следва да се постигнат диференцирано при обучението по български език и българска литература?

1. БЪЛГАРСКИ ЕЗИК: Лицеистът следва да:

- 1.1. Възприема пълноценно различни видове съобщения, слушайки: при директен контакт, по радио, телевизия, телефон и т.н. Оценява прослушан текст от правоговорен аспект; оценява изразително изпълнение на лирически и епически текст.
- 1.2. Говори свободно, спазвайки българския етикет и нормите на съвременния български книжовен език (правоговорни, лексикални, граматически и стилистически); ориентира се в речевата ситуация и сам създава ситуации на общуване; осъзнава особеностите на текстове, предназначени за различните социокултурни сфери на общуване; използва уместно езиковите средства с оглед на речевата ситуация, отчитайки темата и целта на изказването. Изгражда своите изказвания логично и коректно спрямо събеседника.
- 1.3. Чете бързо и изразително текстове от всички стилове на българския език, коментира информацията от прочетения текст, резюмира, води бележки и коментира съдържанието на текста.
- 1.4. Оформя писмени текстове в съответствие с изучените правописни, граматически и пунктуационни правила.
- 1.5. Разпознава стиловомаркираните средства. Коментира по кои езикови средства се различават текстове от различни функционални стилове. Открива и редактира стилови грешки. Осъзнава и използва възможностите за стилистичен ефект.
- 1.6. Използва синоними, антоними, думи за родови и видови понятия с оглед на стилового разслоение на езика. Разбира отношението между книжовната и диалектната реч. Контролира речта си при официално общуване, като заменя диалектизми със синонимните книжовни варианти.
- 1.7. Владее лексикалните и граматичните средства на езика, уместно използва контекстуални синоними и антоними, служи си с разнообразни синтактични конструкции – словоредни варианти, обособени части, вметнати изрази, активни и пасивни конструкции, използва синонимни

синтактични средства за свързване. Анализира и коментира спазването на граматичните и лексикалните норми в текстове от различни информационни източници.

- 1.8. Трансформира изречения и фрагменти от текст в зависимост от промените в речевата ситуация и условията на общуване (официално/неофициално, устно/писмено).
- 1.9. Участва пълноценно в диалог, полилог, дискусия: придържа се към темата и организира логически своето изказване; може да оспори чуждо мнение, като проявява толерантност; следи хода на диалога, позовава се на вече казаното; четливо формулира теза, защитава я с аргументи, обобщава разсъжденията си.
- 1.10. Създава писмено текстове от аргументативен тип – отговор на научен, литературен или житейски въпрос, пише есе, като спазва основните му жанрови характеристики:
 - защитава теза въз основа на собствен опит;
 - подбира и логично подрежда аргументи съобразно с осмисления материал и асоциациите си.
- 1.11. Планира и създава текстове от различни жанрове (*тезиси, резюме, реферат, доклад, интерпретативно и литературнопублицистично съчинение, есе по литературни и нравствено-етични проблеми*).
- 1.12. Осъзнава отношението между език и общество, език и личност, език и култура. Осъзнава ролята и значението на родната словесност като културен феномен, като възможност за съпричастност към духовния гений на българския народ, като средство за изграждане и запазване на етнокултурната си идентичност – важно условие за развитие на пълноценната гражданска идентичност.

2. БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА. Лицеистът следва да:

- 2.1. Разбира българската литература като неделима част на българската и световната култура; осъзнава спецификата на художествената литература и нейното социокултурно значение.
- 2.2. Осъзнава, че системата на българските литературни образи е средство за опознаване на своя народ, неговата менталност, история, спецификата на етнокултурното му пространство. Възприема художествените образи на българската литература типологически: от идеала до антигероя.
- 2.3. Осъзнава основните принципи на общочовешката морална система; възприема литературата като средство за саморазвитие на личностната духовност и за самореализация в социума, като учебник за изграждане на хармонични отношения с другите хора, като контекст за осмисляне на личностно-значимите проблеми.
- 2.4. Разбира особеностите на идейния патос и художественото своеобразие на българската литература в различни моменти от нейното развитие. Познава основните автори и произведения на българската литература. Обяснява ролята на най-значимите автори и техните творби от всеки период на историята на българската литература за цялостния литературен процес и културно-историческото развитие на българския народ.

- 2.5. Открива и коментира в различни по жанр творби връзката между ценностите на личността, ценностите на българския род и универсалните човешки ценности; чрез съпоставката на различните им проявления в изучаваните творби открива трайните етнически ценности и тяхната интерпретация в съвременния свят.
- 2.6. Разбира и обяснява функцията на изразните средства в художествения текст и на връзката между различните структурни елементи на художествения текст с оглед на емоционалното въздействие и цялостното възприятие на смисловите внушения на творбата.
- 2.7. Познава основните принципи в жанровата система на литературата; обяснява основните жанрови белези на художествената творба; определя жанровата принадлежност на художествен текст по основните му характеристики.
- 2.8. Осъзнава разликата между художествен текст и анализ на художествения текст, владее анализа и синтеза като логически операции за тълкуване на художествения текст.
- 2.9. Анализира художествен текст, като определя и коментира тема, идея, композиция, сюжет, хронотоп, система на образите; характеризира разказвача, или лирическият герой, лирическият говорител.
- 2.10. Прави комплексен анализ на литературен текст като художествен феномен, отчитайки историята на създаване на творбата, личността и позицията на автора, социално-историческия контекст на епохата, особеностите на художествения език на произведението, ролята на тропите и стилистичните фигури.
- 2.11. Обсъжда различни варианти на анализа на изучаваните творби, представени във фрагменти от литературно-критически материали, като съпоставя и коментира различни гледни точки, отговаря разгърнато на проблемен въпрос. Формулира оценъчно съждение и го защитава в дискусия или в писмен аргументативен текст (литературно-интерпретативно съчинение; есе, съдържащо разсъждение по нравствено-етични проблеми).
- 2.12. Служи си с библиотечни каталози, справочна литература, Интернет и други източници на информация. Разпознава основните видове издания (избрани съчинения, събрани съчинения, антология, тематична поредица). Умее да си състави впечатление за книгата и съдържанието ѝ по следните ориентири: заглавие, жанр, име на автора, бележки по корицата, анотация, съдържание, предговор, послеслов, рецензии и анонси.
- 2.13. Съпоставя произведения от различни култури и епохи, като открива в различни културни модели общото и различното в представите за добро и зло, красиво и грозно, свобода и робство, справедливо и несправедливо и т.н. Осъзнава различни проявления на отношенията «свое-чуждо», «българинът и другите».

V. РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ПО КЛАСОВЕ И БРОЙ УРОЧНИ ЕДИНИЦИ.

Разпределение на учебното съдържание по български език

Посочените по-горе цели и задачи на обучението по *български език* се конкретизират в отделните лицейски класове на равнище учебно съдържание, както следва:

X клас – ТЕКСТОЛОГИЯ

- Осмисляне на текста в неговото единно цяло, разбиране на елементите му и стремеж към създаване на текст по зададени параметри и в съответствие с основната текстова характеристика.
- Задълбочаване и издигане на по-високо ниво компетенциите, достигнати в 9. клас по отношение на текстовата структура.
- Овладяване на езиковата страна на текста, илюстрираща различни аспекти на граматическата му система с оглед развитие на речевокомуникативните способности на лицеистите.
- Развитие на уменията за създаване на различни видове текстове.

XI клас – СТИЛИСТИКА

- Усвояване на нови знания по стилистика.
- Умения за разпознаване на текстове от различни стилове и на стилово маркираните думи и изрази.
- Практическо овладяване на отделни жанрове на функционалните стилове с акцент върху официално-деловия стил.

XII клас – СТИЛИСТИКА, ЗАДЪЛБОЧАВАНЕ И ЗАТВЪРДЯВАНЕ НА ЗНАНИЯТА И УМЕНИЯТА ЗА ЕЗИКА КАТО СИСТЕМА ВЪЗ ОСНОВА НА ТЕКСТОВЕ ОТ РАЗЛИЧНИТЕ СТИЛОВЕ.

Предполага се, че учениците от XII лицейски клас обобщават получените знания и използват на практика знанията за езика като система и социо-психо-културно явление. Те продължават да развиват уменията си за създаване и възприемане на текстове от различни жанрове; правописните умения; пунктуационните умения.

- Приоритетно се овладяват жанровете на аргументативните текстове – от научен и публицистичен стил.
- Задълбочаване на уменията да се прави резюме, конспект, план, записки; да се води дискусия по определени проблеми с оглед на развиването на интелектуалните и деловите качества на учениците, необходими за тяхната социална реализация.
- Укрепване на правописните и пунктуационните навици на лицеистите.
- Приоритетна работа с художествени текстове по отношение на:
 - думата и нейния контекст;
 - метафорична употреба на думата;
 - отношение между книжовно и диалектно;
 - начини на свързване на текста;
 - лексикална омонимия, синонимия, антонимия и паронимия;
 - съвместна употреба на глаголните времена и наклонения и пр.

- Развитие и затвърдяване на уменията за устна и писмена реч; участие в дискусии, презентации и пр.

Заложеното учебно съдържание от текстологията и стилистиката не изключва, а предполага осмисляне на знанията по фонетика, морфология, синтаксис и лексикология на практическо равнище. Акцент трябва да получат речевокомуникативните и правописните умения.

Клас	Теми	Брой часове
X клас	1. Текст. Общуване и текст. Езикови средства за създаване на текста. Повторение и разширение. Комуникативна ситуация: участници в общуването, цел и предмет на общуването.	6
	2. Функционално-смислови типове текст: повествование, описание, разсъждение. Монолог. Диалогично единство (въпрос – отговор).	6
	3. Композицията на текста. Абзац. Микротекст. Микротема. Макротекст. Макротема. Тематична мрежа и ключови думи на текста. Смислова и езикова свързаност на текста. Основниначини за постигане на свързаност на текста: лексикално повторение, синонимизация, употреба на местоименни думи, съюзи, синтактичен паралелизъм.	10
	4. Видове съкращения на текста: план, тезиси, конспект, реферат, анотация.	6
	5. Изисквания за изработване на литературно съчинение. Подобряване на текста (редактиране). Видове редактиране (повторение и разширение). Правописни и пунктуационни правила, изучени в гимназиалния курс (V–IX клас).	6
XI клас	1. Речева ситуация. Повторение и разширение. Стил. Стилистична норма в речта. Стиллове на съвременния български книжовен език. Понятия «писмено-книжовен» и «устно-разговорен» стил. Функционални особености. Нормата във всеки стил. Стилистичната грешка като нарушаване на нормата. Стилистична синонимия.	6
	2. Фонетика и стилистика. Стиллове на произнасянето: книжовен, разговорен. Стилистични функции на ударението. Лексика и стилистика. Стилистическа разграниченост на думите в съвременния български език. Фразеология и стилистика. Фразеологизми – разговорни и книжовни. Експресивността на фразеологизмите. Словообразуване и стилистика. Словообразователни морфемии от разговорен и книжовен стил. Морфология и стилистика. Стилистика на служебните части на речта. Синтаксис и стилистика. Синтактична синонимия. Функционални стиллове на речта.	10
	3. Сфера на употребата и основни черти на официално-деловия стил. Жанрове на официално-деловия стил: закон, указ, заявление (молба), характеристика, автобиография, пълномощно, протокол и т.н. Езикови признаци на официално-деловия стил.	

	4. Разговорен стил: Сфера на употребата. Основни черти на разговорния стил. Жанрове: беседа, неслужебен телефонен разговор, частно писмо, личен дневник. Активна употреба на експресивна лексика и други езикови средства (междуметия частици и др.). Разговорни синтактични средства (непълни изречения, свободен ред на думите и др.).	4
	5. Стил и художествената литература. Понятие за стила на художествена литература. Основни черти на художествената реч: образни езикови средства, стилистично разнообразие (отразяване на различни функционални стиллове). Свобода в използването на всички езикови възможности на българския език, индивидуален стил на автора. Звукови средства на изразителността в художествената литература. Преносна употреба на думите. Тропите в езика на художествената литература (епитети, алегория, олицетворение, перифраза, хипербола, ирония, метафора, метонимия и др.). Стилистична роля на синтактичните фигури (анафора, градация, инверсия, паралелизъм, епифора и др.).	6
XII клас	1. Научен стил на речта. Сфера на употребата Жанровете на научния стил: монография, статия, рецензия, анотация, реферат, учебник, лекция, научно съобщение. Езикови признаци на научния стил: думи с отвлечено значение, научни термини и изрази.	12
	2. Публицистичен стил. Сфера на употребата му. Жанрове на публицистичния стил: информация, репортаж, очерк, фейлетон, интервю, реклама. Езикови признаци на публицистичния стил: обществено-политическа лексика и фразеология, научни термини от различни области на производството и икономиката, културата и спорта; неологизми, експресивна лексика, чужди думи, стилистични фигури.	10
	3. Преговор. Подготовка за изпита за степен <i>бакалавър</i> .	12

Разпределение на учебното съдържание по българска литература

На какви принципи се опира подборът на литературните произведения за текстуално изучаване?

1. Подбор на автори и текстове от българската литература с оглед на емблематичния им характер за съответния период от историколитературния процес или за съответното литературно направление.

В съпоставителен план се изучават български бесарабски автори, чието творчество е в проблемно-тематична връзка с литературата, създадена в метрополията.

2. Естетическият критерий е водещ при подбор на литературните произведения, нравствено-етичните им внушения и художествената им сила се използват при формиране на литературна култура/литературна компетентност; приобщават към националните и общочовешките проблеми, формират ценностна система и екзистенциални модели на поведение.

3. Жанрово многообразие.

Подборът на разнообразни по жанр произведения обогатява представата за неизчерпаемостта на възможностите за литературна организация на словото.

XII клас	1. Българската литература между двете световни войни – обзор.	7 хум./6 реал
	2. Христо Смирненски. Биография Децата на града: Зимни вечери, **Братчетата на Гаврош, Цветарка, *Стария музикант, *На гости у дявола, Приказка за стълбата.	7 хум./4 реал
	3. Септември 1923 г. в българската литература. Гео Милев и българския експресионизъм Септември. *Никола Фурнаджиев, <i>Пролетен вятър</i> .	9 хум./5 реал
	4. Български модернизъм през 20-те години на ХХ век.	9 хум./5 реал
	5. Атанас Далчев. Поезия на вещния свят. <i>Стопанинът замина за Америка, Съдба, Молитва, **Родина</i>	
	6. Елисавета Багряна, Стихосбирката „Вечната и святата – **Потомка, Кукувица, Унес, Младост	
	7. Йордан Йовков. Биография **По жицата, **Серафим, ** Другоселец, Песента на колететата, Албена, Шибил, Индже.	24 хум./ 20 реал
	8. Мишо Хаджийски. ** <i>Козя гайда, Кръчмата на Мънзула</i>	5 хум./3 реал
	9. Никола Вапцаров. Биография. <i>Вяра, *Писмо (Ти помниш ли...), Песен за човека, **Пролет, Процално, Предсмъртно.</i>	10 хум./ 5 реал
	10. Съвременната българска литература: Димитър Талев, <i>Железният светилник</i> Димитър Димов, <i>Тютюн</i>	3 хум./3 реал 9 хум./7 реал 9 хум./7 реал
	11. Съвременна българска поезия – обзор. Автори и произведения по избор	4 хум./2 реал
	12. Български поети от Бесарабия – обзор. Автори и произведения по избор.	4 хум./2 реал

VI. СУБКОМПЕТЕНЦИИ, СЪДЪРЖАНИЕ, ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ОБУЧАВАНЕ И ОЦЕНЯВАНЕ.

Български език

X клас

Субкомпетенции X клас	Ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието	Препоръчителни дейности за обучение и оценяване
I. Знания Ученикът трябва да определи и назове: 1. – признаците на речевата ситуация (участници, форма на общуването, начин, цел, обстановка);	1. Текст. Общуване и текст. Комуникативната ситуация: участници в общуването, цел и предмет на общуването. 2. Функционално-смислови типове текст: повествование,	На ученика трябва да се даде възможност на ниво I. Знания: 1. Да определи признаците на речевата ситуация, предложението от учителя или в текста; – да открие признаците на книжовната или разговорната реч в текста;

2. – признаците на текст описание, повествование, разсъждение; – признаците на диалогичното единство; 3. – тематично-структурните части на текста: микротекст (абзац), тематичен блок; – за смисловите части на текста: микротема, макротема; – начините на свързването на текста: ключови думи, лексикално повторение, синонимизация, синтактичен паралелизъм; 4. – вида на съкращението на текста: реферат, тезиси, план, анотация; 5. – начини на редактирането на текста; – правилата за създаване на добър писмен текст.	описание, разсъждение. Монолог. Диалогично единство (въпрос – отговор). 3. Композицията на текста. Абзац. Микротекст. Микро-тема. Макротекст. Макротема. Тематична мрежа и ключови думи на текста. Смислова и езикова свързаност на текста. Основни начини за постигане на свързаност на текста: лексикално повторение, синонимизация, употреба на местоимени думи, съюзи, синтактичен паралелизъм. 4. Видове съкращения на текста: план, тезиси, конспект, реферат, анотация. 5. Изисквания за изработване на литературно съчинение. Подобряване на текста (редактиране). Видове редактиране (повторение и разширение). Правописни и пунктуационни правила, изучени в гимназиалния курс (V–IX клас).	2. – да определи вида на текста по цел на създаване; (повествование, описание, разсъждение); – да отдели в текста монологичната и диалогичната част; 3. – да отдели частите на текста – смисловите и структурните; – да открива ключовите думи; – да открива начините на свързването на текста (основно – художествения); 4. – да умее да възпроизведе или да разбере съдържанието на текста по план, по тезиси, по анотация; 5. – да пише съчинение по дадена литературна или свободна тема; – да редактира собствен и чужд текст.
II. Способности (умения) 1. Ученикът трябва да може: – да отчита речевата ситуация при създаване на собствен текст или при устно общуване (участници, форма на общуването, начин, цел, обстановка); 2. – да използва при създаване на собствен текст знанията за признаците на текст описание, повествование, разсъждение; – признаците на диалогичното единство; 3. – да използва знанията си за тематично-структурните части на текста: микротекст (абзац), тематичен блок;		На ученика трябва да се даде възможност на ниво II. Способности (умения): 1. – да измисля различни решени ситуации или да дава пример от живота, като съставя текст в съответстващ стил и жанр; 2. – да съставя различни видове текст по цел на изказване в съответствие с речевата ситуация и тема; да съставя диалози с използване на етикетни формули в съответствие с речевата ситуация;

–за смисловите части на текста: микротема, макротема; –начините на свързването на текста: ключови думи, лексикално повторение, синонимизация, синтактичен паралелизъм; 4. – да използва знанията си за вида на съкращението на текста: реферат, тезиси, план, анотация; 5. – да използва знанията си за начини на редактирането на текста; – правилата за създаване на добър писмен текст.	3. – да съставя текст по дадена тема и ключови думи; да използва синонимизация за разнообразяване на текста и за смислово разширяване и уточняване; 4. – да пише реферати по дадена тема; да прави анотация на текста; да предава съдържанието на собственото съобщение чрез тезиси; 5. – да редактира свой и чужд текст.
III. Отношения 1. Ученикът трябва да формира у себе си: – лично мотивирано положително отношение към уроците по българския език; – стремеж към обогатяване на речта си чрез попълване на собствения речник и четене на добри образци на художествената, учебно-научната и публицистичната литература; – да съпоставя родния си език с езика на другите етноси в Молдова – да открива общото; – да се стреми да овладее нормите на книжовния език в устна и писмена форма; 2. Ученикът трябва да проявява: – уважение и почит към роден език и готовност да съхрани изконните му особености и богатството; – уважение и почит към езиците на другите етноси в Молдова; – разбиране и толерантност към различието, произтичащо от спецификата в типа менталност на всеки народ.	На ученика трябва да се даде възможност на ниво III. Отношения: – да изрази свое мнение относно избора на стратегия за учене, стимулирана и подкрепяна от учителя; – да изрази искрено мнение относно своите представи за българския език като роден; – да изпитва чувство на удовлетворение и самоуважение от овладяването на книжовния български език; – да участва в празник, инсценировки и пр., в които показва овладяването на съвременния книжовен български език; – да прави учебно-научни публични съобщения (доклади) и да се изказва публично по различни обществено-социални проблеми; – да прояви толерантно отношение към „другостта“ на носителите на другите езици в Р. Молдова, като изрази емоционално съпричастие и готовност за помощ и съдействие.

Български език		
XI клас		
Субкомпетенции XI клас	Ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието	Препоръчителни дейности за обучение и оценяване
I. Знания Ученикът трябва да определи и назове: 1. – стилови форми на разговорната реч: разговорно-книжовна, просторечна, диалектна; – функционално-стилистичната принадлежност на текста; 2. – стилистичните признаци на съответния текст на различни езикови нива; –лексикални и граматични признаци на текстове от различен стил; –да разбира ролята на художествения детайл в литературното произведение, използвайки знания за стесняване и разширяване на лексикалното значение на думата; 3. – жанрове на официално-деловия стил: закон, указ, заявление (молба), характеристика, автобиография, пълномощно, протокол и т.н.; 4. – сферата на употреба и основните черти на разговорния стил; – жанрове: беседа, неслужебен телефонен разговор, частно писмо, личен дневник; – употреба на експресивна лексика и други езикови средства (междуметия частици и др); – разговорни синтактични средства; 5. – езиковите признаци на художествен и публицистичен текст, като отделя експе-	1. Речева ситуация. Повторение и разширение. Стил. Стилистична норма в речта. Стиллове на съвременния български книжовен език. Понятия «писмено-книжовен» и «устно-разговорен» стил. Функционални особености. Нормата във всеки стил. Стилистичната грешка като нарушаване на нормата. Стилистична синонимия. 2. Фонетика и стилистика. Стиллове на прозиснасянето: книжовен, разговорен. Стилистични функции на удариението. Лексика и стилистика. Стилистическа разграниченост на думите в съвременния български език. Фразеология и стилистика. Фразеологизми - разговорни и книжовни. Експресивността на фразеологизмите. Словообразуване и стилистика. Словообразователни морфеми от разговорен и книжовен стил. Морфология и стилистика. Стилистика на служебните части на речта.	На ученика трябва да се даде възможност на ниво I. Знания: 1. – да определи признаците на разговорната реч в текста и в живото общуване; 2. – да открива стилистичните езикови особености на текста; – адекватно да възприема значението на специална и експресивна лексика; – да анализира лексикалните особености на различни видове текст (повествование, описание, разсъждение)? – да открива лексикални и граматични стилови признаци на текстове от различен; 3. – да различава жанрове на официално-деловия стил: закон, указ, заявление (молба), характеристика, автобиография, пълномощно, протокол и т.н.; 4. – да различава и да реагира съответно на устни речеви жанрове: беседа, неслужебен телефонен разговор, частно писмо и т. н.; 5. – Съпоставка на лирически текстове с мажорна и минорна емоционална доминанта; откриване на връзките между художествен детайл и характеристика на образа.

сивните и изобразителните езикови средства.	Синтаксис и стилистика. Синтактична синонимия. Функционални стилове	На ученика трябва да се даде възможност на ниво II. Способности (умения):
II. Способности (умения)	3. Сфера на употребата и основни черти на официално-деловия стил. Жанрове на официално-деловия стил: закон, указ, заявление (молба), характеристика, автобиография, пълномощно, протокол и т.н. Езикови признаци на официално-деловия стил.	1. – Участие в беседа на свободна тема в неформална обстановка; – в дискусии, в извънкласно общуване в диалогична форма; поддържане и поставяне край на диалога; – да съставя диалози с използване на етикетни формули в съответствие с речевата ситуация;
1. Ученикът трябва да може:	4. Разговорен стил: Сфера на употребата. Основни черти на разговорния стил. Жанрове: беседа, неслужебен телефонен разговор, частично писмо, личен дневник. Активна употреба на експресивна лексика и други езикови средства (междуметия частици и др.). Разговорни синтактични средства (непълни изречения, свободен ред на думите и др.).	2. – да съставя различни видове текст по цел на изказване в съответствие с речевата ситуация и тема; 3. – да създава текст от различни жанрове на официално-деловия стил: закон, указ, заявление (молба), характеристика, автобиография, пълномощно, протокол и т.н.; 4. – да създава текстове в различни устни речеви жанрове: беседа, неслужебен телефонен разговор, частно писмо и т. н.;
– да използва стилови форми на разговорната реч: разговорно-книжовна, просторечна, диалектна;	5. Стил и художествената литература. Понятие за стила на художествената литература. Основни черти на художествената реч: образни езикови средства, стилистично разнообразие (отразяване на различни функционални стилове). Свобода в използването на всички	5. – да пише есе по лирически текстове с мажорна и минорна емоционална доминанта; – да коментира в собствено съчинение връзките между художествен детайл и характеристика на образа.
2. – да използва при създаването на собствен текст знанията за признаците на текст описание, повествование, разсъждение;		На ученика трябва да се даде възможност на ниво III. Отношения:
– признаците на диалогичното единство;		– да изрази свое мнение относно избора на стратегия за учене, стимулирана и подкрепяна от учителя;
3. – да използва знанията си за тематично-структурните части на текста: микро-текст (абзац), тематичен блок; за смисловите части на текста: микротема, макротема; начините на свързването на текста: ключови думи, лексикално повторение, синонимизация, синтактичен паралелизъм;		– да изрази искрено мнение относно своите представи за българския език като роден;
4. – да използва знанията си за вида на съкращението на текста: реферат, тезиси, план, анотация;		
5. – да използва знанията си за начини на редактирането на текста; – правилата за създаване на добър писмен текст.		
III. Отношения		
1. Ученикът трябва да формира у себе си:		
– лично мотивирано положително отношение към уроците по българския език;		
– стремеж към обогатяване на речта си чрез попълване на собствения речник и четене на добри образци на худо-		

жествената, учебно-научната и публицистичната литература;	езикови възможности на българския език, индивидуален стил на автора. Звукови средства на изразителността в художествената литература. Преносна употреба на думите. Тропите в езика на художествената литература (епитети, алегория, олицетворение, перифраза, хипербола, ирония, метафора, метонимия и др.). Стилистична роля на синтактичните фигури (анафора, градация, инверсия, паралелизъм, епифора и др.).	– да изпитва чувство на удовлетворение и самоуважение от овладяването на книжовния български език; – да участва в празник, инсценировки и пр., в които показва овладяването на съвременния книжовен български език; – да прави учебно-научни публични съобщения (доклади) и да се изказва публично по различни обществено-социални проблеми; – да прояви толерантно отношение към „другостта“ на носители на другите езици в Р. Молдова, като изрази емоционално съпричастие и готовност за помощ и съдействие.
– да съпоставя родния си език с езика на другите етноси в Молдова – да открива общото;		
– да се стреми да овладее нормите на книжовния език в устна и писмена форма.		
2. Ученикът трябва да проявява:		
– уважение и почит към роден език и готовност да съхрани изконните му особености и богатството; – уважение и почит към езиците на другите етноси в Молдова; – разбирание и толерантност към различието, произтичащо от спецификата в типа менталност на всеки народ.		

Български език

XII клас

Субкомпетенции XII клас	Ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието	Препоръчителни дейности за обучение и оценяване
I. Знания Ученикът трябва да определи и назове:	1. Научен стил на речта, сфера на употреба; – жанровете на научния стил: монография, статия, рецензия, анотация, реферат, учебник, лекция, научно съобщение; – езикови признаци на научния стил; думи с отвлечено значение, научни термини и изрази;	На ученика трябва да се даде възможност на ниво I. Знания:
1. – признаците на текста от научен стил;	2. – признаците на текста от публицистичния стил;	1. – да определи кой от предложените за анализ текстове е от научен стил;
– особености на някои от жанровете на научния стил – статията, рецензията, анотацията, реферата;	– особености на някои от жанровете на публицистичния стил – очерк, интервю, информационна бележка, репортаж;	– да назове темата на текста, целта на създаването, тип текст;
– езиковите признаци на научния стил;		– да определи жанра на текста;
2. – признаците на текста от публицистичния стил;		– да открие езиковите признаци на текста от научния стил;
– особености на някои от жанровете на публицистичния стил – очерк, интервю, информационна бележка, репортаж;		2. – да определи кой от предложените за анализ текстове е от публицистичен стил;
		– да назове темата на текста, целта на създаването, тип текст;
		– да определи жанра на текста;

– езиковите признаци на публицистичния стил. II. Способности (умения) 1. Ученикът трябва да може: – да използва стилови форми на текста от научен стил; – съставя текстове от някои жанрове на научния стил – статията, рецензията, анотацията, реферата; – използва уместно езиковите признаци на научния стил; 2. – да използва при създаване на собствен текст знанията за признаците на текст от публицистичния стил; – да съставя текстове от жанровете на публицистичния стил – очерк, интервю, информационна бележка, репортаж; – да използва уместно езиковите признаци на публицистичния стил при създаването на собствен текст. III. Отношения 1. Ученикът трябва да формира у себе си: – лично мотивирано положително отношение към уроците по българския език; – стремеж към обогатяване на речта си чрез попълване на собствения речник и четене на добри образци на художествената, учебно-научната и публицистичната литература;	– жанрове на публицистичния стил: информация, репортаж, очерк, фейлетон, интервю, реклама; – езикови признаци на публицистичния стил: обществено-политическа лексика и фразеология, научни термини от различни области на производството и икономиката, културата и спорта; – неологизми, експресивна лексика, чужди думи, стилистични фигури.	– да открий езиковите признаци на текста от публицистичния стил. На ученика трябва да се даде възможност на ниво II. Способности (умения): 1. – да създава самостоятелно научно-учебни текстове в устна и писмена форма, като спазва езиковите нормите на научния стил; – да създава научно-учебни текстове от различен жанър, като спазва съответните структурно-тематични признаци (абзац, микро- и макротема, ключови думи); – в дискусиите, в урочното общуване в диалогична форма да спазва нормите на учебно-научния стил и на съответния жанър; 2. – да създава собствен текст от публицистичния стил; – да спазва езиковите норми на публицистичния стил, като се съобразява с жанра на създаван текст – очерк, интервю, информационна бележка, репортаж; – да използва знанията за публицистичния стил при написване на есе по литературна тема. На ученика трябва да се даде възможност на ниво III. Отношения: – да изрази свое мнение относно избора на стратегия за учене, стимулирана и подкрепяна от учителя; – да изрази искрено мнение относно своите представи за българския език като роден; – да изпитва чувство на удовлетворение и самоуважение

– да съпоставя родния си език с езика на другите етноси в Молдова – да открива общото; – да се стреми да овладее нормите на книжовния език в устна и писмена форма. 2. Ученикът трябва да проявява: – уважение и почит към роден език и готовност да съхрани изконните му особености и богатството; – уважение и почит към езиците на другите етноси в Молдова; – разбиране и толерантност към различието, произтичащо от спецификата в типа менталност на всеки народ.		от овладяването на книжовния български език; – да участва в празник, инсценировки и пр., в които показва овладяването на съвременния книжовен български език; – да прави учебно-научни публични съобщения (доклади) и да се изказва публично по различни обществено-социални проблеми; – да прояви толерантно отношение към „другостта“ на носители на другите езици в Р. Молдова, като изрази емоционално съпричастие и готовност за помощ и съдействие.

Българска литература

X клас

Субкомпетенции X клас	Ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието	Препоръчителни дейности за обучаване и оценяване
I. Знания Лицеистът трябва да познава: Основните жанрове и заглавия от българското народно творчество. Основните приказни мотиви и видовете народни песни. Периодите в българския литературен процес. Времето и мястото на създаване на старобългарската литература. Мирогледните и жанрови особености на старобългарската литература.	Мит, митология. Първоначално понятие за историко-литературен процес. Жанрове на старобългарската литература: житие, похвално слово. Първоначално понятие за литературно направление. Романтизъм, реализъм. Различията на понятията за лирическа и епическа творба, за тема, идея, сюжет и композиция на литературно произведение, за езика на художествената литература.	На лицеиста трябва да се даде възможност: Да интерпретира идейно-емоционалното съдържание на фолклорен жанр. Да наблюдава: словото във фолклора и да прави изводи относно типичните изразни средства; изводи за значението на зооморфните образи. Да съпоставя мотиви, образи и идеи във фолклора на различните етноси, като извежда специфичното и общото. Да посочи периодите в българския литературен процес Да коментира проявата на християнския мироглед в старобългарската литература.

Делото на славянските първоучители Кирил и Методий. Книжовните школи и книжовниците по време на първата и втората българска държава. Личността на старобългарския писател. Развойните тенденции в старобългарските литературни жанрове; Разпространението на старобългарската литература сред славянския свят и значението ѝ. Българското възраждане като исторически и културен процес. Подпериодите в развитието на възрожденската литература. Новаторската същност на История славянобългарская и Паисий като личност от нов тип. Просветителските и революционни идеи, определящи мирогледната същност на българските възрожденци. Биографиите на програмните автори като пример на родолюбие. Особеностите на лирическите и епическите жанрове през Възраждането. Темите и проблемите в литературата през Възраждането. Лицеистът трябва да научи наизуст: Текст от Чинтулов по избор, откъс от „Изворът на Белоногата” от П. Р. Славейков, „Хаджи Димитър” и „Обесването на Васил Левски” от Христо Ботев.	Мит, митология. Първоначално понятие за историко-литературен процес. Жанрове на старобългарската литература: житие, похвално слово. Първоначално понятие за литературно направление. Романтизъм, реализъм. Развитие на понятията за лирическа и епическа творба, за тема, идея, сюжет и композиция на литературно произведение, за езика на художествената литература.	Да използва житийната литература като източник на знание за личностите на Кирил и Методий. Да приведе примери от стила на старобългарската творба в подкрепа на своето виждане за същността на старобългарския писател. Да съпоставя и прави изводи за ролята на християнския мироглед при подбора на различните средства в българската иконопис, църковна архитектура, старобългарските ръкописи. Да подбере самостоятелно факти, разкриващи разпространението на старобългарската литература през Средновековието. Да прави исторически преглед на празника на българската азбука и славянската писменост. Да създава литературно-публицистичен текст по идеи и образи от старобългарската литература. Да съпоставя на идеите на Българското възраждане с европейските просветителски идеи. Да свързва жанровите предпочитания с идеите на Възраждането. Да назове лирическите и епическите жанрове през Възраждането. Да открие и назове темата и идеята на литературното произведение. Да наблюдава и прави изводи за стилно-езиковите особености на произведенията и да определя функцията им. Да подбере и представи произведения от съвременната литература, в които се интер-

II. Способности (умения) Лицеистът трябва да може: 1. Да коментира текста на творба от народното творчество, извеждайки идеи за изконните български добродетели. 1. Да чете и възприема адекватно произведенията, предназначени за текстуално изучаване. 2. Да определя вярно принадлежността на автора и литературния текст към съответния литературноисторически период. 3. Да определя жанра на литературното произведение. 4. Да анализира фрагменти от текста и да постига концептуално осмисляне на художественото произведение в цялост. 5. Да съпоставя текстове от един автор или от група автори на концептуално равнище 6. Да разбира и интерпретира конкретно-историческите и общозначимите идеи на старобългарската литература 7. Да обосновава аргументирано значението на старобългарската литература за българския народ и за славянския свят. 8. Да разбира спецификата на Българското възраждане като исторически и духовен процес. 9. Да мотивира жанровите предпочитания през Възраждането. Да мотивира закономерността в последователното появяване на лирическите и епическите жанрове през Възраждането. 10. Да мотивира творческата история на творбите с идеите на времето и със социално-естетическата позиция на автора.		претират възрожденски идеи и личности. На лицеиста трябва да се даде възможност: Да коментира основните мотиви в приказка или народна песен. Да прочете изразително откъс от приказка или народна песен. Да съпостави лексиката на възрожденска творба със съвременния български книжовен език. Да коментира автора и неговото творчество в контекста на литературното време. Да наблюдава и прави изводи за композицията на лирическа и епическа творба. Да сравнява и коментира спецификата на лирическите и епическите образи във възрожденските творби. Да наблюдава и осмисля героико-романтичното в литературата на Възраждането. Да извежда народно-психологически идеи от литературните текстове. Да прослуша и анализира изразително изпълнен текст, като даде оценка. Да извърши наблюдение над интонационните особености в различните типове реч, в различните стилове и жанрове. Да участва в разговор, дискусия.

11. Да се ориентира в композиционните особености и образната система на творбата. 12. Да разбира и интерпретира текст от общ характер – спомен за (на) автор, статия, изказване. 13. Да задава и отговаря на въпроси, свързани с различни аспекти на литературната творба. 14. Да създава устен текст по повод на самостоятелно възприета литературна творба. 15. Да разработва литературнонаучно съчинение и литературнопублицистично съчинение. 16. Да създава аргументативен текст като отговор на литературен въпрос. 17. Да съставя план-конспект на литературнокритическа статия. 18. Да резюмира писмено литературнокритически текст и текст от друга научна област 29. Да създава основните публицистични жанрове (информационна бележка, репортаж). III. Отношение Лицеистът трябва: 1. Да е убеден в необходимостта от познаване на духовното наследство на своята прародина. 2. Да е убеден във възможността чрез литературата да обогати емоционалния си свят. 3. Да е убеден във възможността и необходимостта да усвои поведенчески модели от литературата. 4. Да цени духовното богатство на различните етноси. 5. Да има потребност да се себеизрази чрез родното слово.		Да извърши наблюдение и самонаблюдение над правоговорните и интонационните особености на авторска реч. Да разработи устен аргументативен текст. Да използва овладяния алгоритъм на интерпретативно съчинение. Да се упражни в създаването на микротези и микротекстове като основа за създаване на интерпретативно съчинение. Да оразличи темите за литературнонаучно и литературнопублицистично съчинение. Да пише есе. Да резюмира писмено литературнокритическа статия. Да пише информационна бележка и репортаж. На лицеиста трябва да се даде възможност: 1. Да инициира творческо участие в урочната и извънурочната дейност. 2. Да покаже чрез слово и действие овладени поведенчески модели в духа на нравствените ценности на българския етнос. 3. Да покаже чрез слово и действие уважително отношение към самобитната култура на другите етноси.

Българска литература

XI клас

Субкомпетенции XI клас	Ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието	Препоръчителни дейности за обучаване и оценяване
I. Знание Лицеистът трябва да познава: Спецификата на литературния период, обхващащ времето от Освобождението до Първата световна война. Спецификата на подпериодите. Литературните направления: реализъм, индивидуализъм, символизъм Основни теми, идеи и жанрове в творчеството на Иван Вазов Особеностите на Вазовото разказваческо изкуство. Естетическите възгледи на Вазов и основния метод на неговото творчество. Спецификата на модернистичните идеи в българската литература и пътищата за тяхното проникване в литературата. Имена на автори модернисти и основните им произведения. Особеностите на историческото време, когато твори Алеко Константинов и произведенията му, в които то е пресъздадено. Тематичното многообразие в разказите на Елин Пелин. Композиционни и стилови особености на разказите на Елин Пелин. Личността на Пенчо Славейков като модернист и ролята му в кръга „Мисъл“.	Развитие на понятието за историколитературен процес. Понятие за текст и литературна творба. Развитие на понятието за реализъм. Роман. Развитие на понятието за литературен характер, за автор и повествовател. Понятие за литературен тип. Лирически герой. Лирически говорител Мемоари. Понятие за художествен образ-символ. Символизъм. Индивидуализъм. (Понятие за модернизъм). Развитие на понятието за сатира. Сарказъм. Художествен метод. Обогатяване на понятията от народопсихологията Поема Балада Елегия	На лицеиста трябва да се даде възможност : Да покаже ориентация в спецификата на изучавания литературен период. Да съпостави отделните подпериоди по определени критерии. Да преразкаже откъси от Вазови творби. Да назове имената на Вазови герои и мястото им в повествованието. Да съпостави Вазови лирически и лироепически творби по дадени критерии. Да съпостави естетическите възгледи на Вазов и Пенчо Славейков. Да сравни и коментира символистични и експресионистични творби. Да различи символистични творби и представи такива от руската литература. Да определи жанровата специфика на Алековите творби. Да разкаже за прототипите на Бай Ганьо. Да подбере и интерпретира ролята на фразеологичните единици в „Бай Ганьо“. Да преразкаже откъси от разкази на Елин Пелин. Да подбере и опише природни картини от разкази на Елин Пелин. Да подбере изказвания на съвременници на Пенчо Славейков за личността му и за списание „Мисъл“.

Сюжета, композицията и образите в поемата „Ралица” от Пенчо Славейков. Мястото на Пейо Яворов в обогатяване на българската поетическа традиция Творчеството на Пейо Яворов в единството на неговите граждански и интимни мотиви. Елегиите на Димчо Дебелянов и спецификата на лиричното в творчеството му. Биографиите на писателите. Лицеистът трябва да знае наизуст: откъс от „Епопея на забравените”, „Българският език” от Вазов, „Две хубави очи от Яворов”, „Скрити вопли” на Дебелянов. II. Способности (умения) Лицеистът трябва да може: 1. Да чете и възприема адекватно произведенията, предназначени за текстуално изучаване. 2. Да осъзнава и ползва контекстуалното значение на думата в художествения текст. 4. Да съотнася автор и литературна творба към съответния литературен период. 5. Да типологизира литературните текстове по отношение на жанр и мотиви, свързвайки ги с естетическите възгледи на писателя, направлението, духовния кръг. 6. Да проследява темите, идеите, мотивите в българската литература в тяхното историческо развитие и изменение. 7. Да характеризира – индивидуалния авторски стил в контекста на литературното на-		Да наблюдава и интерпретира спецификата при изграждане на образите в Ралица. Да разкаже за гражданската позиция на Яворов, като я обвърже с творчеството му. Да изложи факти от живота на Яворов, имащи пряко отношение към психографията на творчеството му. Да назове социалните мотиви в поезията на Яворов. Да открие и назове философските мотиви в поезията на Яворов. Да сравни лирически мотиви в различни творби от интимната лирика на Яворов. Да съпостави лирически мотиви в различни творби на Дебелянов. На лицеиста трябва да се даде възможност: Да чете и отговаря на въпроси по съдържанието, конфликтите образите и поетическите мотиви на литературното произведение Да коментира значението на думите – като основно значение и като контекстуална употреба. Да назовава автори и творби от съответния литературен период или направление. Да прави анализ на епически и лирически творби. Да извърши наблюдение над художествената реализация на постоянните теми и мотиви в произведения от различни периоди и автори. Да прави лингвистически анализ.	правление или духовния кръг, към който той принадлежи. 8. Да прави анализ на епическа творба; да прави анализ на лирическа творба. 9. Да анализира произведението в съответствие с жанровата му специфика. 10. Да различава герой от поведовател и автор в епическа творба. 11. Да прави изводи за естетическия и нравствения идеал на автора, осмисляйки творбата. 12. Да извежда народопсихологически и културологични проблеми от литературната творба. 13. Да съпоставя идеи, мотиви и образи в произведенията на българските класици и произведенията на бесарабските български автори; на български класици с румънски и руски автори. 14. Да различава лирически герой от поет в лирическа творба. 15. Да съпоставя общочовешки идеи, образи и мотиви, интерпретирани от различни автори. 16. Да прави обобщена оценка за мястото на литературните явления в българския литературен процес и в духовния опит на българския народ. 17. Да съпоставя литературни произведения с творби от други изкуства. III. Отношение Лицеистът трябва: 1. Да проявява интерес към художественото литературно наследство на българите. 2. Да изявява стремеж към творческа изява в писмено или устно слово.		Да открива типичното и индивидуалното в образ на литературен герой. Да наблюдава и анализира поетически мотиви и образи. Да наблюдава и анализира поведователните техники в епическа творба. Да коментира отношението естетически и нравствен идеал. Да извърши наблюдение над способите за изявяване на лирическо съзнание, лирически герой, лирически «аз», лирически говорител. Да съпостави български текстове, създадени от автори в България с текстове на българри от Бесарабия, с текстове от румънската и руската литература. Да съпостави и коментира класически и съвременни литературни произведения, близки по тематика. Да извърши наблюдение над стилистичните особености на символически творби и ги съотнесе към естетиката на символизма. Да участва в дискусии. Да напише интерпретативно съчинение от различни жанрове. На лицеиста трябва да се даде възможност: 1. Да разкрие своя емоционален свят при възприемане на литературна творба. 2. Да изразява лично отношение към обсъжданите литературни проблеми. 3. Да участва в планирането и реализацията на извънкласна

3. Да уважава и споделя общочовешките ценности, които художествената литература утвърждава. 4. Да участва съзнателно в урочната и извънурочната дейност.		дейност, свързана с българската литература.

Българска литература

XII клас

Субкомпетенции X клас	Ключови понятия, които следва да бъдат овладени въз основа на съдържанието	Препоръчителни дейности за обучение и оценяване
I. Знания Лицеистът трябва да познава: Основните характеристики на литературния период, обхващащ времето между двете световни войни, както и след Втората световна война. Основните автори, произведения, литературна периодика. Литературните стилове и направления. Мястото на Смирненски в поетическата традиция. Основните творби на Смирненски, разкриващи тематиката на неговата поезия. Особеностите на българския литературен модернизъм през 20-те години на XX век. Естетическите възгледи и гражданската позиция на Гео Милев. Основните характеристики на експресионизма като литературно направление. Поетиката на вещния свят в творчеството на Атанас Далчев.	Развитие и задълбочаване на понятията за историко-литературен процес. Романтизъм и реализъм Литературен род и вид. Психологизъм в литературата. Експресионизъм. Понятие за традиция и новаторство. Понятие за условността в изкуството (литературата). Езопов език. Протеска. Обогатяване на понятието за анализ на епическа и лирическа творба. Лирически герой, лирически говорител. Задълбочаване на понятията за език	На лицеиста трябва да се даде възможност: Да покаже ориентация в спецификата на изучавания литературен период. Да съпостави отделните подпериоди по определени критерии. Да работи с литературна периодика с конкретна цел. Да назове характеристиките на литературните направления. Да чете и анализира произведения на Смирненски в контекста на определена тема. Да съпостави естетически възгледи, изразени в литературната периодика. Да прави лингвокултурологичен анализ на поемата <i>Септември</i> с оглед откриване особеностите на експресионистичната естетика. Да извърши наблюдение над образната система в стихотворения на Далчев. Да изброи основните мотиви в поезията на Багряна. Символни образи на българската менталност у Багряна.

Новото поетическо светоусещане във <i>Вечната и святата</i> на Багряна. Развойните тенденции в реалистичното направление. Знакови за творчеството на Йордан Йовков творби: сюжет, герои. Особеностите на Йовковия естетизъм и хуманизъм. Спецификата на разказваческия талант на Мишо Хаджийски; особеното в световъзприемането на българина преселник. Мястото на Вапцаровото творчество в българската поетическа традиция. Екзистенциални идеи в поезията на Вапцаров. Нормативният характер на литературната естетика по времето на тоталитаризма и отражението му върху творчеството на авторите, създали своите произведения след политическите промени в България от 1944 г. Образци на българския исторически роман от съвременната българска литература – сюжети, образи, идеи. Лирически мотиви и идеи в съвременната българска поезия; автори и стихотворения. Лирически мотиви и идеи в поезията на бесарабските български поети; автори и творби. Основните аналитични подходи за анализ на лирическа и епическа творба. II. Способности (умения) Лицеистът трябва да може: Да анализира художествени	на художествената литература. Обогатяване на понятията от народопсихологията национално самосъзнание, национално достойнство, самобитност нравственост, душевност.	Да преразкаже епизоди от разкази на Йордан Йовков. Да наблюдава и коментира проявленията на общочовешкото в конкретното поведение на Йовковите герои. Да представи символната роля на зооморфните образи у Йовков; на опозициите „горе-долу“, „свой-чужд“ и др. Да опише нравствено-етичните норми на българина преселник, отразени в езика и в пространствения модел на неговото битие. Да съпостави Йовкови герои с тези на Мишо Хаджийски. Да анализира поетически творби на Вапцаров в контекста на определена тема. Да сравни поетически текстове на Смирненски и Вапцаров и да открие стилистичните и идейните им особености. Да се запознае със случая „Тютюн“. Да назове особеностите на реалистичното изображение в изучаваните романи. Да посочи тематичното многообразие в съвременната българска поезия. Да систематизира лирическите мотиви в поезията на българските автори от Бесарабия и Таврия. Да избира аналитичен подход при анализ на художествено произведение. На лицеиста трябва да се даде възможност: Да открива в текста особеностите на литературното

текстове от всички литературни родове. Да осмисля развойните тенденции в българската литература и мястото на всяка творба в литературния процес. Да определя особеностите на авторския стил, на литературното направление, група. Да разбира и интерпретира образната система, темите и идеите на литературната творба. Да съотнася поетическите мотиви и естетическите насоки в българската поезия с европейските (културни универсални модели.) Да определя конкретно-историческото и общочовешкото в художественото произведение. Да съотнася емоционалното въздействие на текста с идейно-естетическата концепция на произведението. Да прави оценка на творчеството на писателя (поета) в контекста на съвременината ценностна система. Да откроява непреходните ценности. Да осмисля писателското творчество като единство на традиция и новаторство. Да интерпретира понятията национално самосъзнание, национално достойнство, самобитност нравственост, душевност, в контекста на изучените произведения от българската литература, създадена в България и в Бесарабия. Да проучва развойните тенденции в характеристиките на жанра. Да открива механизмите на изграждане на литературното произведение. Да прилага адекватни аналитични подходи към творбата	направление, естетическия кръг. Да коментира творбата с оглед на културологичната ѝ стойност. Самостоятелно да се ориентира в темите, идеите, проблемите и образната система на литературната творба. Да прави частична и пълна характеристика на образ на литературен герой. Да открива и назовава похватите за характеристика на героя. Да заяви естетическа и нравствена позиция по повод на литературна творба. Да съпоставя теми, идеи и проблеми от българската, руската и румънската литература. Да съпоставя теми, идеи, мотиви между произведения на литературата, създадена в България и тази на бесарабските автори. Самостоятелно да анализира: лирическа творба; епическа творба. Да анализира неизучаван литературен текст. Да изследва и интерпретира характеристиките на опозицията свое/ чуждо в дадено произведение или литературен период. Да коментира научен текст. Да анализира прослушан текст от правоговорен аспект. Да прави изпълнителски анализ. Да подготви публично изказванена литературна или общокултурна тема.

Да съпоставя литературна творба с произведение от други изкуства. Да осмисля литературната творба като изкуство на словото и като културологична стойност. Да открива модерните тенденции в съвременната българска проза и поезия. Да интерпретира опозицията свое/чуждо в българския литературен процес. Да оценява изразително изпълнение на лирически и епически текст; да чете изразително литературна творба. Да създава монологична реч в съответствие с целта и речевата ситуация; да участва пълноценно в диалог, дискусия. Да се изразява на книжовен български език. Да владее екстралингвистичните средства за въздействие върху слушателите. Да пише есе по литературни, нравствени естетически, исторически и философски теми и проблеми. Да разработва доклади и реферати по проблеми с изследователски характер. Да създава публицистични жанрове – очерк интервю, автоинтервю, статия. III. Отношение Лицеистът трябва: 1. Да изразява уважение към българската литература като изява на българската духовност. 2. Да уважава българския духовен гений и естетическите постижения на другите етноси и народи. 3. Да възприеме положителни поведенчески модели от литературата.	Да създава интерпретативен текст (фрагмент от текст или цялостен писмен текст) на литературна и общокултурна проблематика. Да проучи литературен или културен проблем и да създаде доклад, реферат и др. Да подбере и синтезира текстове материал от Интернет по зададен проблем или критерии. Да анализира публицистични материали откъм тематика, език и стил. Да създаде публицистични материали за училищно издание или за местния печат. На лицеиста трябва да се даде възможност: 1. Да изрази отношението си към духовните достижения на българския народ и в частност към литературата. 2. Да дискутира, свързвайки житейски и литературни проблеми. 3. Да коментира чужди и свои поведенчески прояви, прово-

4. Да има потребност от общуване с други образци на българската литературна класика или с произведения от съвременната литература. 5. Да възприема литературата като средство за себеутвърждаване в социума, за изграждане на хармонични отношения с другите. 6. Да изгради у себе си мисловна и емоционална нагласа за толерантно отношение към етническата другост. 7. Да има изградена читателска култура.		кирани от литературни примери. 4. Да разкрие читателските си предпочитания и да ги аргументира пред съучениците си. 5. Да сподели наблюденията си върху менталността на другите етноси, изразена в литературата, като покаже разбиране и уважение към самобитността им.

VII. ДИДАКТИЧЕСКИ СТРАТЕГИИ: ОБЩИ МЕТОДИЧЕСКИ НАСОКИ.

Дидактическите стратегии в преподаването на *българския език и литература* като предмет в лицейските класове са пряко свързани с целите и задачите на предмета.

Български език

Обучението следва да дава възможност за изява на индивидуалността на ученика, чрез учебното съдържание да се осъществява познавателна дейност. Оттук нараства ролята на разнообразните **видове самостоятелна работа**. На първо място – работата с текста. Тази работата започва от структурната, формалната му страна (структура, композиция, тип) към съдържателната. От анализа на чужд текст учениците минават към създаването на собствен текст (по план, предложен от учителя, после по собствен план). Творческите работи се пишат в различни жанрове – есе, очерк, разказ и други. Особено място се отделя на работата с художествен текст. Тук учениците се запознават с естетическата функция на словото.

Междупредметната връзка се реализира чрез навлизането на научния стил в речта, който учениците могат да изучават по учебно-научни текстове от различни предмети. Този момент способства за теоретическото овладяване на стиловете на речта: през частно-стилистични прояви се откриват общи закономерности във функционирането на езика.

При преподаването на българския език в лицейските класове трябва да се спазват два основни принципа:

- а) системноструктурният;
- б) комуникативноречевият.

Като се опираме върху **системноструктурния принцип**, създаваме условия за по-леко преодоляване на отклоненията от книжовно-стиловите норми. Активизират се получените знания за езиковите единици от всички нива. При това

езиковите единици се отделят и осъзнават в действие, в процеса на построяването на текста.

Комуникативноречевият принцип предполага изучаването на езиковите явления с оглед функционирането им в речта. Този принцип изисква акцентът да се сложи върху развитие на речевите способности и словесно-творческите възможности на учениците.

Комуникативността предполага и **функционалностилистична** насоченост. Учениците трябва да се включват в различни речеви действия, при това те да се съотнасят с основните етапи при създаване на текст: ориентиране, планиране, реализация и контрол:

а) **ориентирането** в ситуацията на общуването означава да се притежава умение за осмисляне на темата на изказването, да се избира най-подходящата форма на изказване;

б) **планирането** предполага лицейците да подбират материал, да съставят програма, да се съобразят със стила, типа, вида, формата, жанра на изказването;

в) **(само)контролът** предполага наличието на редакторски умения, чрез които се усъвършенствува речта.

Комуникативно-речевият принцип в най-голяма степен стои в основата на междудисциплинарността *език и литература*. На уроците както по български език, така и по литература трябва да присъствуват активните диалози, дискусии; да се дава възможност за индивидуални и групови изяви на учениците. Личността на ученика се обогатява интелектуално, морално и естетически, обогатяват се чувствата ѝ, като активно се работи с художествени и научни текстове като цяло. Тези текстове се дават за рецептивна, репродуктивна и, главно – продуктивна, творческа, мисловна, речево изразена дейност. Акцент в работата получават особеностите на художествения текст (общото и различното) – естетическата му страна, изразена в езиковите особености. Основните задачи, съдържанието, препоръчителните методически подходи са насочени към реализацията на образователния стандарт.

Българска литература

За възприемане на българската литература като непрекъснат процес, осъществен в тясна връзка със социално-историческото развитие на българския народ, в лицейските класове се прилага **историко-литературният, историко-типологичният подход**. Литературните явления се представят в конкретно-исторически контекст, в тясна връзка с хуманитарните възгледи на времето. Както вече беше казано, водещо място заема **културологичният подход** при изучаване на литературните явления. Извежда се общото и специфичното в художественото пресътворяване на националната съдба в литературата, създадена в метрополията и в българската диаспора в Молдова. Наред с това, чрез съпоставка с румънската и руската литератури, се откриват общи културни символи и форми на словесността в контекста на съответната културна епоха. Водеща цел в този процес е етнокултурната идентификация, мислена като принадлежност към българския народ и българската прародина. Приобщаване към изконните български ценности и стремеж те да бъдат съхранени за поколенията.

Литературната програма се възприема не просто като съвкупност от текстове, а като възможност за откриване на културни универсалии. Полилингвистичният и поликултурният характер на учебната програма предполага диалога като възможност за разбиране и толериране на етнокултурите.

В лицейските класове съществено условие за резултатност е преодоляването на манипулативния характер на обучението, при който лицейстът е **обект** на въздействие. Постигането на литературна компетентност изисква равнопоставеност на участниците в образователния диалог в съответствие с описаните по-горе принципи на **конструктивизма** като съвременна образователна парадигма.

В контекста на казаното е и препоръчителният методически апарат. Той трябва да отчита промените, настъпили във възприемателните и интелектуалните възможности на лицейистите. Доминиращата роля на емоционалното съпреживяване в 5.–9. клас отстъпва място на приоритетната роля на **рационалното отношение** към литературния текст 10.–12. клас. При това между двата типа възприятие следва да се намери разумен баланс.

От известните литературно-дидактически методи в лицейските класове се дава предпочитание на **продуктивните: творческо четене и евристичен метод**.

Чрез съответните задачи се развива абстрактно-логическото и творческото мислене. Преследват се резултати на развиващото обучение, а именно: изменения у личността в сферата на интелекта, съзнанието, способностите, емоционално-волевите качества, ценностните ориентации. В организацията на литературното образование значение имат всички известни **урочни ситуации** – въвеждащи, мотивационни, реализиращи урочната тема, затвърдяващи новото знание, творчески, обобщаващи. Приоритетна роля се дава на **творческите ситуации**, реализирани чрез:

- дидактически (проблемни въпроси);
- работа по групи върху задачи от различен тип;
- интерактивни методи;
- игрови ситуации;
- литературоведски анализ;
- самостоятелна интерпретация на непознат текст;
- изразително четене и декламирање на текст;
- защита на реферати;
- участие в проект/създаване на проект.

Беседата, дискусиата, илюстративното четене като методи запазват своето значение в лицейските класове. Значение придобива и **проблемната лекция** за изясняване на глобални въпроси, свързани с литературно-историческия подход. Възприемането на литературната творба като изкуство на словото е свързано с формирането на интерпретаторски способности. Лицейистите трябва да получат знания за интерпретативни модели, които творчески да прилагат в зависимост от вида текст. Това става възможно например в XII клас (за предпочитане в хуманитарния клас), когато са придобити знания по теория на текста.

Адекватното операционализиране на целите на урока, което е право и задължение на учителя, предопределя и съответния избор на методи и подходи. Правилността на този избор е път към желаните резултати.

VIII. СТРАТЕГИИ НА ОЦЕНЯВАНЕТО. (ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ КРИТЕРИИ ЗА ПРОВЕРКА НА ЗНАНИЯТА, УМЕНИЯТА И ЦЕННОСТНИТЕ ОТНОШЕНИЯ, ФОРМИРАНИ В ПРОЦЕСА НА ОБУЧЕНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА)

По-долу се предлагат критерии за оценка на **писмен ученически текст** в научно-учебен или публицистично-учебен жанр:

- съответствие между тезата и зададения проблем;
 - логическо извеждане на ред от подтези;
 - цитати и уместно позоваване на литературния текст;
 - преразказ с функция на илюстрации.
- Оценяване на умения за композиране и структуриране на ученически текст:
- формулиране на адекватен спрямо темата увод;
 - изложение;
 - логично изведено заключение;
 - смислово обвързване на композиционните и структурните елементи на ученическия текст.

Оценява се спазването на книжовните и стиловите норми в езика (в писмената реч).

Оценяват се умения за графично и езиково оформяне на ученическия текст:

- графично отделяне на смисловите части в абзац;
- употреба на система от глаголни форми;
- синтактично правилно построяване на изреченията;
- лексикална съчетаемост на думите;
- стилова уместност на думите;
- аргументирано преминаване от един стил в друг стил;
- умения за предаване на звуковия изказ в буквен запис (компетенции за правопис);
- пунктуационни умения.

Предлагаме критерии за оценка и на комуникативно-практическите умения за **устни изказвания на лицейистите**:

- умения за ориентация в комуникативната ситуация;
- разбиране на вложения в текста смисъл;
- умение да се спазва съответствие между комуникативното намерение и езиковата структура (стил, композиция).

При оценяването на ученическите писмени текстове, както и устните изказвания, трябва да се спазват не само външните, но и вътрешните критерии спрямо ученическия текст, доколкото той е уникален и съдържа неповторимостта на личния опит на своя създател. Ученическите текстове разкриват личности,

възрастови, социокултурни особености, а също така интелектуалното развитие на авторите си.

Учителят трябва да отчита и личностния напредък на ученика в създаването на оригинални текстове (с оглед на школни жанрове – съчинения).

Предлагат се три равнища на критерии за проверка и оценка на литературните компетенции, формирани в процеса на общуване с художествената литература.

Първо равнище. Проверка на **основни знания**, предхождащи работата с литературен текст:

- Знания за българския литературен процес в единство на литературните периоди;
- Знания за автори и за литературни произведения и отнасянето им към литературните периоди;
- Знания за основните литературни направления;
- знания за основните литературни родове и видове;
- знания за различните форми на устна и писмена реч.

Второ равнище. Проверка на **основни знания и умения** за литературния текст, необходими за адекватното му възприемане:

- проверка на познаването и разбирането на съдържанието на литературния текст; проверка на уменията да се преразкаже текстът цялостно или по фрагменти;
- ориентиране в общия идеен смисъл на произведението;
- умение да се назове и аргументира идейният смисъл;
- проверка на уменията да се определи епохата и мястото на произведението и автора в нея;
- проверка на уменията за анализ на епически текст;
- проверка на уменията за анализ на лирически текст;
- проверка на степента на владеене на лингвистичните средства за изявяване на знанията в устна и писмена форма.

Трето равнище. Проверка на **основни умения за разбиране** на художествената същност на литературния текст:

- Разбиране на връзката между художествената структура на епически и лирически текст и идейно-естетическия смисъл; умение да се обоснове тази структура с оглед на авторския стил и стила на епохата или литературното направление;
- Умение да се открият, назоват и проследят принципите на построяване на сюжета и фабулирането в епическата творба; умение да се обосноват тези принципи от гледна точка на авторския замисъл (или да аргументират авторския замисъл);
- Ориентиране в образната система в епическа творба; умения за откриване и назоваване на идейните внушения чрез героите; изразяване на лично отношение към екзистенциалните проблеми, на които са носители героите;
- Умения да се свързва теоретико-литературното знание с идейната и въздействената стратегия на произведението;

- Ориентираност в различните типове изказвания в художествената тъкан на епическо произведение – описание, повествование, диалог, лирически монолог, авторското отстъпление;
- Умение да се оцени националната литература в контекста на европейската.
- Умение да се съпоставят и коментират общи и различни мотиви в българската литература, създадена в България и в Бесарабия.

Критерии, удостоверяващи способността за самостоятелно учене и ценностно отношение:

- умения да се откриват и да се назовават водещи хуманитарни идеи, вложени в творбата, в творчеството на автор, в литературен период, направление;
- разбиране на връзката автор – герой – читател и изразяване на лична позиция на лицестата като част от триадата;
- способност да се изрази мотивирано отношение към литературната проблематика, като се построяват съобщения (устни и писмени), адекватни на замисъла и потребността на слушателя (читателя);
- Мотивирано активно участие в класни и извънкласни дейности, в обществени прояви, свързани с изявата на българското като мисловна и душевна нагласа.

Практическото замерване и оценяване на резултатите се извършва от учителя в зависимост от конкретните условия на работа. При текущо оценяване или при изпит към операционализирането на критериите се подхожда диференцирано.

Постигането на основните цели на обучението по български език и литература, заложен в стандарта, се удостоверява чрез формата на изпита за степен *бакалавър*.

ПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Алипиева А. Литературата като култура в училищния образователен дискурс. В сп. Български език и литература, № 4, 1998.
2. Быстрова Е.А., Черкезова М. В. О филологическом образовании в школе. В: «Педагогика», № 6, 1997, с. 43–49.
3. Базовый курс. Нормативные документы. Кишинэу: ИППИ, 1998.
4. Воробьев, В. В. Культурологичната парадигма на руския език. 1994.
5. Гадамер Х.Г. Значение на хуманистичната традиция в науките за духа. В: Истина и метод. ЕА, Плевен, 1997.
6. Гуцу В., Кръжан А., Проектиране на базовия курс (Методическо пособие). Кишинэу, 1998.
7. Гуцу В. Основы национального курса. Кишинэу, 2007.
8. Дамянова А. Конструктивизмът – новата образователна парадигма? В сп. Български език и литература, № 5, 2005.
9. Демирева К. Обучението по български език и литература в Молдова. Български език и литература. София, 2002 №1.
10. Демирева К., Рацеева Е., Кара Н. Гид за приложение на курса по български език и литература в лицейските класове. Кишинэу, 2007.

11. Демирева К. Интертекстуалност, мултикултурно образование, критическо мислене. В сп. Български език и литература, № 4, 2008.
12. Димитрова Г. Лингвокултурологията – наука от постнекласическата епоха. Електронно издателство LiterNet. 2008.
13. Гейхман Л.К. Интерактивное обучение как модель межкультурной коммуникации./ Вестник МГУ. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2003. №3.
14. Кара Н. Български език в Молдова./ Българи в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том осми. Велико Търново, 2004.
15. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва, 1997.
16. Маслова В. А. Лингвокултурология. Москва, 2001.
17. Милков Л. Конструктивизмът като образователна идея. Сп. Педагогика, бр. 1, 2006.
18. Узнаем друг друга лучше. Межкультурное воспитание посредством литератур этносов совместно проживающих в Республике Молдова (румын, украинцев, русских, гагаузов, болгар), Кишинэу: Cartier, 2005.
19. Рацеева Е. Писателят Мишо Хаджийски//Българи в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том осми. Велико Търново, 2004, с. 119–131.
20. Рикъор Пол. Универсална цивилизация и национални култури. В: История и истина. София, 1993.